

Peregrinatio Hungarorum 2.

**Batthyány Kristóf európai utazása
1657–1658**

Szeged

1988

Batthyány Kristóf európai utazása
1657–1658

PEREGRINATIO HUNGARORUM

2.

Szerkeszti
Herner János

Kiadja a József Attila Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kara

Batthyány Kristóf európai utazása 1657–1658

A dokumentumokat kísérő tanulmánnyal közreadja

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Szeged

1988

Lektorálta
Jankovics József

Technikai munkatárs
Machan Eszter

MEGJELENT A KULTURÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI EMLÉKEINK
FELTÁRÁSA, NYILVÁNTARTÁSA ÉS KIADÁSA KUTATÁSI FŐIRÁNY
KERETÉBEN

„Látni méltó ...”

A 17. század második felében Magyarországon a főurak többsége már ismét katolikus. Az ő külföldi utazásuknál Itália és a dél-német területek jöttek elsősorban szóba, máshová többnyire csak diplomáciai küldetésbe mentek. A teológiát tanuló, leginkább főnemes ifjak mellett jelentős számú (és nemcsak a ranglétra csúcsán álló) Rómába utazó zarándokkal is számolhatunk. A szerzetesi előljárók és püspökök (vagy megbízottaik) hivatalból is jártak Rómában.

Hazai szakirodalmunk meglehetősen elhanyagolta az utazásokkal való foglalkozást. Általában a témáról írva a már ismertetett magánlevelek, útinaplók közül is mellőz néhányat. Legújabban pedig már a 17. századi magyarországi utazók képzőművészet iránti közömbösségéről beszél néhány kutatónk, katolikus utazók esetében is. Érvként azt hozzák fel, hogy Sennyey László jezsuita atya századvégi római utazásairól vezetett naplójában éppúgy nem szerepelnek műalkotások leírásai, mint a Nádasdy Ferencet kísérő Bezerédy Zsigmond 1665-ből való feljegyzéseiben.¹

Az olaszországi utazásokkal legutóbb Király Erzsébet és Kovács Sándor Iván foglalkoztak cikkeikben és megjelent könyvükben a Zrínyi Ádám könyvtárában fennmaradt *Le cose meravigliose dell' alma citta di Roma* útikönyvvel kapcsolatban.² Kovács Sándor Iván, miközben idézi a fentebb említett képzőművészeti emlékek iránti közömbösség tényét, maga is felemlíti, hogy Sennyey atya a *Corte di Roma* útikönyvre hivatkozik, sőt azt is, hogy Nádasdy Ferenc kivégzésekor a könyveiről összeállított jegyzékben több útikönyv is szerepel.³ Véleményünk szerint a képzőművészeti emlékek felsorolása éppen azért hiányozhat ezen esetlegesen fennmaradt feljegyzésekben, mert azok a szóban forgó útikönyvekben úgyis megtalálhatóak.

Király Erzsébet és Kovács Sándor Iván valószínűsítik, hogy a Zrínyi Ádám könyvtárában fennmaradt útikönyv Zrínyi Miklósé lehetett, s bőségesen ismertetik, magyar fordítást is közölnek a nyomtatványból. Sajnos eme bizonytalan adaton kívül Zrínyi 1636. évi utazásáról továbbra sem mondhatunk semmi konkrétat, így a feltételezés szintjén marad a szerzők azon megállapítása is, hogy „Zrínyi Miklós 1636. évi nyolchónapos

olaszországi tanulmányútja a XVII. század legnagyobb szabású magyar főúri peregrinációja”.

Ezek után talán nem érdektelen, ha olyan peregrinációkat idézünk fel, melyeknek megfogható nyomai maradtak.

Závodszy Levente 1911-ben a Pongrácz-család bashalmi levéltárának missiliseiből közölt mutatványokat.⁴ A csak részleteiben közölt levelekből is érzékelhetjük, hogy az 1675. évi utazás során (résztevők: Pongrácz György váci püspök és két unokaöccse: Imre és Ferenc, továbbá Esterházy Károly és Koháry István) a Pongrácz-fiúk nem mentek el közömbösen a látott képzőművészeti emlékek mellett. Sőt! Pongrácz Imre útinaplójában híres szobrokat és alkotókat is megnevez. Michelangelót kora legnagyobb szobrászának és festőjének tartja, de felfigyelt már a kortárs Berninire is.⁵

Természetesen nem minden utazónk írta le a látottakat naplóban. A leírtak közül is csak keveset ismerünk.⁶ Az immár nemzetközivé váló kutatásban tudomásom szerint hazánk nem vesz részt.⁷ Főúri könyvtáraink egykorú katalógusai azonban meggyőznek bennünket arról, hogy a főúri peregrinációk során a résztvevőket nemcsak a raritások, reliquiák foglalkoztatták. Pl. Esterházy Pál nádor könyvtárában sok utazással kapcsolatos kötet, térkép került letétbe a kismartoni ferencesekhez.⁸ A nádor elsőszülött fia Pongrácz püspökkel indult Rómába, Velencéig együtt utaztak. Nádasdy Ferenc könyvtáráról már fentebb megemlékeztünk.⁹

Az alábbiakban a Batthyány Kristóf utazását rögzítő itinerariumot közöljük.¹⁰ Ezen útleírás több szempontból is figyelemre méltó. Szerzője¹¹ előtt észrevehetően nem állott semmiféle nyomtatott útikönyv,¹² hanem megfigyeléseit, néhol élményeit, elsősorban azonban a Batthyány Kristóffal történt dolgokat rögzítette.

Fel kell figyelnünk az utazás időpontjára és Batthyány Kristóf személyére. 1657. november 12-én indulnak Bécsből: Nádasdy Ferenc engedelméből. Az utazó személyek: Batthyány Kristóf, Egry Lőrinc és Falussy Miklós urak; két inas – az útleírás készítője és Putter János Ádám, továbbá Winczek János csatlós. Elképzelhető, hogy az útleírás Nádasdy Ferenc számára készült.

1657 őszén vagyunk. A Rákóczi-párti magyarországi főurak (Zrínyi Miklós, Batthyány Ádám, Nádasdy Ferenc ...) nemzeti királyság-álmait II. Rákóczi György meggondolatlan lengyelországi hadjáratával tönkretette. Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált a török Magyarország elleni támadó szándéka. A „velencések károkkal is” be akarták már fejezni a törökkel a háborút, ami a töröknek jól jött, mert nagyobb zsákmány reményében egy magyarországi támadást készített elő.¹³

Batthyány Kristóf Batthyány Ádámnak, Zrínyi Miklós legjobb barátjának a fia. 25 éves ekkor. Bizonyára nemcsak az volt az egyetlen megbízatása, hogy átadja a pápának az új császár (I. Lipót) levelét. Útleírásunk e téren azonban csak azt rögzítette, hogy hol, kinél volt audiencián, kikkel tárgyalt. Az inas e megbeszéléseken nem lehetett jelen. Talán nem érdektelen, hogy az utazási engedélyt adó Nádasdy Ferenc Zrínyi Miklóssal és Batthyány Ádámmal együtt ekkoriban török elleni terveket melengetett.

Batthyány Ádám korabeli könyvtárjegyzékében több olyan könyvcím is szerepel, amit fia használhatott utazása előtt. Városok és várak képes könyvei, térképek, kertészeti szakkönyvek. Maga Batthyány Ádám is készített (vagy készíttetett?) útleírásokat. Kéziratos inventáriumában egy cím így szerepel: „Egy vörös könyv is, amelyben az van írva, mint jártam elsőben az imperiumban és miket láttam és micsoda helyeket is és micsoda heleben valót”.¹⁴

A hét hónapig tartó peregrináció egyszerre tanulmányút, diplomáciai küldetés és zarándoklat. Miként minden utazó, Batthyányék is lépten nyomon ereklyékkel találkoztak. De építészeti, műszaki, zenei, színházi, kertészeti, lovászati és államkormányzati dolgokat is megörökített szerzőnk, s természetesen a kuriózitások sem maradnak el.¹⁵ A naplót író, és később kötetbe másoló inas rácsodálkozásai néhol élvezetes olvasmánnyá teszik az útleírást. A sok etc. jelzés azonban eszünkbe juttatja, hogy a leírtak többnyire csak emlékeztetőül szolgálhattak.

A szerző érzékeny a vallási dolgokra. Németországban lépten-nyomon a 30 éves háború utáni újjáépítéssel találkoztak. Figyeltek a hadászati szempontokra. Pl. a Bonn környéki „residentiát” az elector bontatta éppen, „mivel erőtlen lévén az városnak árthattak volna belőle”.¹⁶ Itt-ott megálltak egy-egy remekmű előtt, a kilátásban gyönyörködtek, zenét hallgattak, vagy az ekkortájt megszületett „csak merő musikából álló” operát látogatták. Szinte természetesnek tűnik, hogy a kertekkel, kertészettel, „vizes mesterségekkel” kapcsolatos dolgok állandóan előkerülnek. Nemcsak a kor divatja miatt, hanem – Takács Sándor tanulmányai alapján tudjuk – a Batthyányak európai hírvé kertjei miatt is.¹⁷ Európa sok híres kertjével megismerkedtek utazóink, láthatóan szívesen időznek még télen is bennük. Lefrónk néha nem lehetett jelen egy-egy kiránduláson, „nem hintóba való szolgáló lévén”. Talán ez is a magyarázata annak, hogy mintha a csodálkozáson kívül jóleső érzéssel töltené el, mikor hazafelé megállva ismét Velencében, az ottani hajóverseny urakat nem respektáló voltát írja le.

Gyakran dicséri a perspektivikus látványt. Münchenben, mikor Német-

föld első, az Il Gesù mintájára épült barokk csarnoktemplomával találkozik, felfigyelt rá. Általában az építészeti dolgokat gyakrabban részletezi, mint a festményeket, szobrokat. Leírásában mindig a látogatás sorrendjében adja az épületeket, fegyvertárákat, képtárákat, könyvtárákat – vagy ami éppen eléje kerül, legyen az velencei farsangi szokás, római katolikus szertartás vagy állatkert.

Batthyány előkelő származása miatt szinte mindenütt jeles vezetői akadtak, mindenütt előkelőségek „udvaroltak” neki. Rómában például a bíborosok és az ott tanuló magyarok. Sőt Athanasius Kircher is maga kalauzolta őket az ekkor már nagyon híres gyűjteményében. Valószínű, az európai híru jezsuita, Nádasdi János közvetített. Részt vettek a pálos Szegedy Mihály újmiséjén. Néhány jellegzetes szokást is megemlít az útleírás készítője. Pl. Rómában nem szokás (miként Magyarországon) úrkoporsót készíteni húsvét előtt; a velenceiek évente eljegyzik magukkal a tengert, stb.

Az útleírás után közöljük azt a néhány fennmaradt levelet, amelyet Batthyány Kristóf utazása alatt írt atyjának.¹⁸ E levelek megerősítik gyanúnkat, hogy Batthyány Kristóf útja Nádasdy Ferenc megbízásából diplomáciai út is volt.¹⁹

* * *

Szövegközlésünkben igyekeztünk a kézirat helyesírási sajátosságait megtartani. A betűhív közléstől az alábbi esetekben tértünk el:

1. A kis- és nagybetűk használatában, valamint a központosásban lehetőség szerint a mai gyakorlathoz közeledtünk.

2. A rövidítéseket feloldottuk, dőlt betűvel való jelölésüktől azonban el kellett tekintenünk. A kéziratban hiányzó betűket szögletes zárójelben közöljük.

3. Az u betűt magyar szavakban hangértékének megfelelően írtuk át u-val vagy v-vel.

4. A magánhangzók ékezetének hosszúságát a kézirat szerint írjuk át, hosszú ékezetet azonban csak ott használunk, ahol a kéziratban ez egyértelmű (tehát ha pont és vessző együtt fordul elő, vagy félkör szerepel, rövid ékezetet közlünk). A rövidítések feloldásakor a magánhangzók hosszúságát jelöltük a nagisága, nagysága ... szavakban. A kézirat szövegét többnyire hibák esetén is változatlanul hagyjuk.

Jegyzetek

1. Bán Imre, **Korai felvilágosodás és nemzeti műveltség.** in **Europa és a Rákóczi-szabadságharc Szerk. Benda Kálmán.** Bp. 1980, 240. – Kovács Sándor Iván, **Magyarok Rómában Janus Pannoniustól Zrínyi Miklósig,** in *Vigilia* 1982, 195.
2. Király Erzsébet–Kovács Sándor Iván, **Zrínyi Miklós római úti-könyve,** in *It* 1981, 299–331. – **Uő, Magyarok Rómában Janus Pannoniustól Zrínyi Miklósig,** in *Vigilia* 1982, 191–198. – A tanulmányok kevés változtatással a szerzők „**Adriai tengernek főnforgó hajjai**”. **Tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatáról** című kötetében is megjelentek (Bp. 1983, 5–33., 213–231.).
3. *It* 1981, 311.
4. Závodszy Levente, **Pongrácz Imre báró egri kanonok római útja és iskolázása,** in *Religio* 1911, 646–647., 662–663.
5. Pongrácz Imre latin nyelvű naplójának negyedréte alakú, 80 levél terjedelmű tisztázata a budapesti Egyetemi Könyvtárban található G. 179. jelzeten. Sajnos csak a második kötet, s az is hiányos a végén. Egy fordításrészletet jelentettünk meg belőle: Pongrácz Imre leírása a Vatikánról az 1670-es évek végén (*Vigilia*, 1985, 623–630.) címmel.
6. Az eddig előkerült adatok esetlegesek. Családi levéltárainkban fennmaradt, az utazó ifjak által írt levelek kiadatlanok, feltáratlanok. Még a főnemeseink képzésében jelentős szerepet játszó utazásokat sem vettük számba. Pedig a „Kavalierstouren” nem lebecsülendő szerepet játszhattak új ismeretek szerzésében, fejlettebb államok vívmányainak átvételében, katolikus világi barokk kultúránk kialakulásában, s gyakran egyúttal diplomáciai megbízással is párosultak.
7. Újabbban megjelent utazási tanulmánykötetekben (Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforshung. Red. Wolfgang Kessler. Berlin 1980. – Studien zur Geschichte der Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa VI. –; Reiseberichte als Quellen europäischer Kulturgeschichte. Aufgaben und Möglichkeiten der historischen Reiseforschung. Hrsg. von Antoni Maczak und Hans Jürgen Teuteburg. Wolfenbüttel 1982. – Wolfenbütteler Forschungen 21.) csupán ez utóbbiban szerepel egy rövid Magyarországgal foglalkozó ismertetés. (Kisbán Eszter, „Europa et Hungaria” in *Reiseberichten der frühen Neuzeit*, 193–199.)

8. A könyvtár a második világháború áldozatául esett. Katalógusát l. Országos Levéltár, P 108, Fasc.C. No.46. (A katalógus másolata: OSZK, Fol.Hung. 2149.)
9. Frölich Dávid a *Medulla geographiae practicae, peregrinantium imprimis usui ...* Bártfa 1639. (RMK II. 536.) című művét Rákóczi Zsigmond és Illésházi György mellett épp Nádasdy Ferencnek ajánlotta.
10. A nyolcadrét alakú, kódexlapba kötött kötetecske a keszthelyi Feste-tics-könyvtárból került az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárába. Jelzete: Oct.Hung. 1534.
11. A szerzőt megnevezni nem tudjuk. Úgy tűnik, hogy nem azonos a kéziratban valószínű tulajdonosként feltüntetett Sárkány Jánossal.
12. Onnan legfeljebb az országhatárokat és a naponta megtett távolsá-gokat mérítette.
13. Vö. Klaniczay Tibor, Zrínyi Miklós, Bp. 1964, 597–602.
14. Batthyány Ádám könyveiről: *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és adatgyűjtése* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11.) Szeged 1983, 217., 268–276.
15. Néha egy-egy kuriózitás komoly technikatörténeti emlék is. Pl. az 1657. november végén, a nürnbergi látogatással kapcsolatban említett önműködő kocsi Johann Hautsch nürnbergi mechanikus készítette, s azt 1649-ben tényleg megvette Károly Gusztáv svéd trónörökös. Vö. Tarr László, *A kocsi története*, Bp. 1968, 220.
16. Zrínyi Miklós is hasonlót ajánlott a császárnak 1664 tavaszán a Bécs környéki büszke, de védhetetlen palotákról. Vö. ItK 1980, 194.
17. Mások is nagy gondot fordítottak ekkortájt kertépítésre. Pálffy Miklós pl. 1657-ben írta Batthyány Ádámnak, hogy „minemő grottá-hoz való tengeri eszközök es chigák véget” Horvátországba kül-dött szolgáljának legyen segítségére a szállításban. (OL, P 1314, nr. 35.213.) Vagy pl. Lippay György esztergomi érsek hírneves pozsonyi kertjéről nyomtatásban is jelent meg metszetekkel díszített munka (Pozsonyi kert. Nagyszombat–Bécs, 1664–1667.)
18. A levelekre Iványi Emma hívta fel figyelmemet. Ezúton mondok neki köszönetet. Lelőhelyük (a közlés sorrendjében): Országos Levéltár, P 1314, no. 4817, 4821, 4819, 4813, 4822, 4823. A levelek címezése (néha kevés eltéréssel):

Illustrissimo Comiti Domino, Domino Adamo de Bottian
Perpetuo in Német Uyvár, Sacri Romani Imperii Equiti,
Dapiferorum Regalium per Hungariam Magistro,
Sacrae Regiae Maiestatis Consiliario Camerario
et Partium Regni Cis-Danubianarum ac Confiniorum
Canisae oppositorum
Supremo Generali etc. Domino Parenti gratiosissimo

19. E bevezető és az útleírás rövid ismertetése elhangzott 1983 májusában Szegeden a régi magyar irodalomról tartott konferencián.

ÚTINAPLÓ ÉS LEVELEK

Batthyány Kristóf külföldjárásának útvonala

	←←←←←←←←	←←←	←←←←←←←←	
Köln ↓	dec. 31–1658. jan. 2.		dec. 28–31. ↑	Düsseldorf
Bonn ↓	jan. 2–3.		dec. 19–28. ↑	Köln
Koblenz ↓	jan. 4–7.		dec. 17–19. ↑	Bonn
Mainz ↓	jan. 9–10.		dec. 13–15. ↑	Mainz
Worms ↓			dec. 5–13. ↑	Frankfurt
Speyer ↓	jan. 11–12.		nov. 30–dec. 2. ↑	Würzburg
Stuttgart ↓	jan. 14–18.		nov. 25–28. ↑	Nürnberg
Ulm ↓	jan. 20–22.		nov. 21–23. ↑	Regensburg
Augsburg ↓	jan. 23–26.		nov. 16–17. ↑	Linz
München ↓	jan. 27–31.		nov. 14. ↑	Melk
Salzburg ↓	febr. 4–9.		↑	Maubach
Innsbruck ↓	febr. 12–13.		1657. nov. 12. ↑	Bécs
Trento ↓	febr. 17–19.		1658. jún. 13. ○	Seibersdorf
Velence ↓	febr. 22–márc. 12		jún. 10. ↑	Leoben
Padova ↓	márc. 12–14.		máj. 21–jún. 1. ↑	Velence
Ferrara ↓	márc. 16–18.		máj. 21. ↑	Padova
Bologna ↓	márc. 19–20.		máj. 17–18. ↑	Rimini
Firenze ↓	márc. 22–ápr. 5.		máj. 14–16. ↑	Ancona
Siena ↓			máj. 10–30. ↑	Loreto
Viterbo ↓			ápr. 10–máj. 5. ↑	Roma
	⇒⇒⇒⇒⇒⇒⇒⇒	⇒⇒⇒	⇒⇒⇒⇒⇒⇒⇒⇒	

D.O.M.A.

Anno MDCLVII. die XII. mensis Novembris. Indultam meg Béczbül Groff Batthyány Christoph urammal eö nagisághával, Groff Nadasdi Ferencz etc. uram eö nagiságha engedelmeüb, Eghry Lörincz, Falussy Miklos urakkal, Putter Janos Adam nemes inas társommal es Vinczek Matyás csatlossal az bélöl megh irt helek látasara.

Ezen megh irt 1657. esztendobeli novembernek 12. napan megh indulván Béczbül dél után, s Maurpach névő falún által menvén, mely Bezczhez három mérföld, megh tekéntettük az kartusianusok kalastromát, azoknak külömb külömb maganossan valo cellait, kerteit, refectoriumát, és az szentegyházat, melj igen szép s' hoszu. Az szentegyház közepin által folioso vagyon, az belső részén vagon harmadik Fridericus csaszárnak, kit szepnek hittak, temetese, a' csontiaitis lattuk.

Ez a csaszar volt ennek a' kalastromnak fundatora. Erkeztünk estvére Tulbingra, melj azon Maurpachhoz egy mérföld.

Die 13. Novembris regvel indulván mentünk délre Kapeln nevű faluban, 4 mérföld; onnénd estvere Princesdorffra, 2 mérföld.

Die 14. Délre Melktre a' benedictinusok mezeő városában, meljnek mellette foly el az Duna, az kalastromiok az város fölöt nagy hegien vagon, mint egy vár, 2 mérföld. Estvére Erlefre, 1 1/2 mérföld.

Die 15. Erla és Ibsz folio vizeken s' Plinden Mark mezeő városon által menvén delre Ambstermre, 3 merföld.

Estvére Strenberghre, 2 mérföld.

Die 16. Ensz vizén által Ensz városában, delre, 2 mérföld. Ezen viz eppen mellette foly el az városnak, es hatarozza s' el valasztia az Fölső Austriat, az melliet Landlnak hinak, az Alsotul. Délután által menvén Eberspergh nevű városkán, mellinek tulso felén foly el Traun névő folio viz, csak hamar érkeztünk Linczben, melj az Folso Austriának metropolissa, 3 merföld. Igen szép hel, nagy, hoszu, széles piacza vagon, mellette folj el az Duna, az mellien által hidis vagon.

Die 17. délre Effortingre, 3 merföld, estvére Bácskirchenre, 2 mérföld, erkeztünk. Ezek mezeő városkak.

Die 18. regvel Paerpach névő falun által menvén Szent Willibaldra mentünk, melj ket falu közöt való két töménj fa, egy más ellenében, választia el az felso austriai es bavariai határokat, s' érkeztünk délre Siergen névő faluban, 3 merföld. Estvére Schartingh névő bavariai herczegh várossában, 2 merföld. Szep kis varoska, vagonis erősséghe, kivaltkeppen az In vize, mely eppen mellette foly el, deákal Tanusnak hijak az vizet.

Die 19. délre érkeztünk Fierstenczel névű faluban, 2 mérföld; dél után Filzhoffen városkán által menvén, meljnek az oldalan foliel az Duna. Estvére érkeztünk Plaiding faluban, 3 mérföld.

Die 20. Osterhoffen nevű városkán mentünk által, jutottunk délre Platlingra, 3 mérföld. Ennek az mezeő városkának előtte folj sebessen Izet vize. Estvére Straubing varasban, 4 mérföld. Ennek szintén mellette foly el mast az Duna, az eleöt közel fel mérföldnyre folit el tüle, hanem a' mint ex relatione értettük, a' Duna mellet szántván egy paraszt ember, midőn ária volt régenten, arra szakasztotta az viz magat, s' azuta mind arra derivállia foliásat, s innénd vagion, hogy ez mai napighis eke azon városnak az czimere.

Die 21. délre Pfatter nevű faluban, 3 mérföld. Az Duna mellet vagion. Estvére Ratisbonában, ezis 3 mérföld. Ezen ratisbonai imperialis város hoztatában fekszik az Duna mellet. Itt szoktak közönségessen az rómaj császárok koronaztatni az eöregbik szentegyházban. Az pedigh szep eöreg épülettel valo szentegyhaz, mesterségessen kezdet két tornia, de veghben nem vitetödeh. Az pater jesuitaknak alkalmas bibliothecáiok vagion. Az benedictinusoknak szép réghi kalastromok és szentegyházok, melliet ad S. Emerannum neveznek. Ebben ezen Sz. Emerannusnak es más szent püspököknek temetési vannak. Sz. Wolfgangus püspök temetéseis ot vagyon. Ennek az szent emlékezetű püspöknek a' kazulájátság, puspoki pálczáját, infuláját mai napighis nagy böcsülettel tartiák. Ezen kívül Arnoldus császárnak a' minemű altare portative(?) eleöt szoktak miset mondani, tiszta aranibul, ugyan ot vagion. Mutattak egy vastagh pargaminára igen szépen irot könivetis, kinek az tábláia nagy drága kincses kövekkel vagion megh rakva gazdagon, teöbbi közöt fellüül emletet Arnoldus császárnak a' pöcsétes gyürüjeis bele vagion foglalva. Draga, szép köresztis vagion nalok, kinek az fölső részen, ugy mint az feszület feie helén üdvözetönk tovis koronáiából egy tövis, a keresztnek also részen, ugy mint az feszület lábai helén, a' Boldogh Aszonj hai szalaibul. A' feszületnek job reszen ex sudario Christi, bal résztül Kereszteleo Sz. János hai száiaibul voltanak be foglalva, az közepin az szent keresztbül egy keresztcecke. Azon Arnoldus császáris ezen helen temettetet. Szép szentegyhaz volna egiebképpen, de előbbi esztendőkben megh emesztetet az tüztül. Keves papista vagion ezen varosban, mind luteranosok, kiknek edgyik szentegyhazokat meghis tekintettük. Igen szep. Marvankübül faragot oszlopiak vannak az aitaínak etc. Az várast derekassaban az kamarás urak dirigálliak, kik giakrabban alternatim gubernálliak az respublicát. Föl szelrül igen szep, erőš bástiát kezdettenek épéteni szegletessen, az fölső reszen az városnak,

szintén az Duna mellett. Alól faragot kűbűl, főlliül erős föld kőtesbűl vagon megh rakva, arra akarjak az Dunának egy részét szakasztani, s' talán jövendőben az eghesz varoson körül vinny. Az Dunan által ighen szep, hoszu, faragot kűbűl csinált hidgia vagon, lehet mint egy 450 lepesnire hosza. Ezen hidon mihelen véghigh által mennek, egy előtte lévő véghső kapunál, ket eördögh lova vagon (az mint szoktak mondani), mind az kettő vas szegekkel megh rakva, az viz felől levő Ratisbonához, az tulso bavariaj herczegséghez valo, az mint hogy azon tul levő városkák, Patisehoffnak, vagy Statonhoffnak nevezik. Mijs ezen hidon által menvén ismegh az bavariai tartományban leptünk. Késven Ratisbonában die 22. és 23. deligh.

Ki jöttünk azon bavariaj határbul (*kihagyott hely*) falunál.

Die 23. estvére érkezünk Hemauban, 3 merföld. It kezdetik a' Palatinatus Rheni. Nemetül Vater Pfaltznak nevezik.

Die 24. délre Paczenhausen, 3 merföld; estvére Neumarkra, 2 merföld. Ez alkalmas kis város a' Palatinatussághban, vagonis erősséghe.

Die 25. délre Norimbergához tartozando Faick nevű faluban, 3 merföld; estvére Norimbergában, 2 merföld. Ezen norimbergai imperialis varosnak negy szegletén negy eöreg, széles és magas, faragot kűbűl rakot kerekdeth tornia vagon taraczkokkal es lövő szerszámokkal megh rakva. Kőröskörűl az eghesz város arkais mind ollian kövekkel vagon kőröskörűl megh rakva, minden felől. Az teöbbi közöt szép két szentegyhazok vagon az lutheranosoknak benne. A papistáknak egy kis kapolnájoknál teöbbsz nincz, aztis in taicsen Hausznak nevezik. Ebbenis előbb a lutheranosok kőniörgést tartanak, azután vagon a katolikusok isteni szolgálattiak. Szep czaighaza vagon egy mas után eöt. Egy más után nylo, hoszu botos hazokban vannak sok szep algiuk, taraczkok, mozárok es más minden féle lövő szerszámok, noha ezen kivűlis az varas bástiái rakva vannak vele. Harom negy szegletű szereghbontok, mellieket egy egy fordétással süthetni ki, es 24, s' 32 két lövéstis tehetny, algiuk, taraczkok, s' más aprob lövő eszközökis, kiket egy faihatoval(?) töltenek, s más sok szep mesterségek, oly algiukis vannak, kik 150 masat niomnak, 150 funtos guliobissal s' 50 funt porral töltik megh. Innend egy kis szobában vittek, meliben compendiosé az egész czaighaz, vitézi mesterségre valo alkalmatosságok, s' modok vannak comprehendalva, minden nemű requisitumokkal. Az varos hazatis megh néztük, ezis ighen szép, tekéntetre méltó allapat, szép ekes szobák benne. Fölső palatáia szep, azon kivűl it alat az föld színén egy hoszu, nagy, magas sz. egyhaz boltia formáira valo öregh palota, meliben az panketum tartatot, midőn a svecusokkal valo békessegh es pacificatio

kovetkezet. Az vár az város fölöt vagon egy dombon. Itt létében az a romai csaszár residentiája. Nincz semmi oly specialitas benne, réghiis az épület. Az város bibliothecájais ighen szep, az eleöt régenten a dominicanusok, most a praedicatorok birnak vele, sok szántalan papista könyvek, s ritkais a' mint mondgiák a' lutheranus könyv köztök, s' püspökök, apácák, barátok s' más szerzetesek magok kezekkel irott könyvej, reghi görög irot könyvek etc. külömb külömb emberek s' vadak csontiaj réz veszővel öszve vonjva allanak. Ugyan it Norimbergaban lakozo Fiates nevű patricius ember egy egész Riszkamert szerzegetet öszve, minden némű állapotok megh vannak benne, reghi s' mostani fegyverek, mesterségheš puska es sok szép reghi antiquitasok. Azon kívül vagon egy lakatos mester ember, ez ighen nagy mesterseggel egy szobájában, egy öreg asztal helén kis magas toronj formára küsziklássan alol, 72 mester ember munkáját magiarazza, melliet csak egy kis kerék tekeressel viszen véghben. Ezen munkáiát 1000 tallieron tartia. Ennek előtte ezen lakatos mester ember csinált volt egy hintót, kire reá ülvén giermekivel az it valo várban az hegyre föl ment, sem lovak, se más vonio marha nem lévén be fogva, kit az mostani svéciaj király vet volt megh, s' mostis hasomlot csinál.

Die 26.27. és 28. deligh ot marattunk Norimbergában, hanem

Die 28. dél táiban megh indulván Norimbergából s' egy mérföldigh menvén az margrafis josághban érkezünk, s mentünk estvére Hohenpiche névő faluban, 4 merföld.

Die 29. Ascha névő faluban délre, harmad fel mérföld. Estvére Almenthausenben, más fel. Ez immár Birczburghoz való joszagh.

Die 30. délre érkezünk Kiczing névő városban, 3 merföld, egy szép kühidon az Menus vizen által. Estvére Birczburgra, ezis három mérföld. Alkalmas varoska ez. Voltunk az öregh szentégházban, melj kereszt formára vagon épéttetve, tizen hat oltár vagon benne, lehet az hosza 180 lepes. Itt ugián más szentégházakbanis voltunk.

Die 1. mensis Decembris azon város fölöt egy nagy hegien levő várátis mindgiárt az város fölöt az Menus vizen által, egy nagy, szep bástiás kühidon megh tekénteny mentünk. Ezen várat az elector most épétteti derekassan, sok, szep erős bástiákkal meg erőssétvén, néhol duplánis epetvén. Ennek czaigházaban szep ennyhány álgiuk, mozárok vannak, de ezis megh most szaporéttatik es uijéttatik. Két öregh pincetis mutattak, melliekben nem más, hanem mind öreg hordok vannak. Edgyk 840 bechi csőbrös, az többi kit öt, ki hat száz etc. Az többi közőt egy hordoban 117 esztendős bor vagon. Szép palotájis, s' mas egiéb épületi vannak, az melliekben az elector resideál.

Die 2. délre Hochkirchen nevű faluban ki térven az derek országgh utbol, 3 mérföld; estvére Reiglitz nevű faluban, egy nagy mérföld, mentünk.

Die 3. Naykirchen nevű faluban, délre, 2 merföld; estvére Tzenfeldre, három merföld.

Die 4. Groszosten névű faluban, 2 merföld; estvére Pabahausen névű varoskában, 1 merföld.

Die 5. delre Frankofurtumban, 5 kis mérföld, az Menus vizen altal menvén. Ezen imperialis varosis szép, de nem oly ighen nagy, az megh irt Menus vizeis szintén az váras mellet foly el, szintén ekkor volt az imperialis giülés, ugian it Frankofurtumban, holot az moguntiai elector personaliter jelen lévén, az teöb electorok pedigh követek által tractálták az electiot és imperialis dolgokat. Itt az mi kegielmes urunk magyar országghi király eo fölséghe követe volt Lobkovicz herczegh etc.

Die 6. dél előtt groff uram eo nagiságha Lobkovicz herczeggel szemben levén ebéden, ot maradot. Del után az moguntiai electortul kert audientiat, az meljnel ugian mingiárt hivatván

Die 7. ebéden volt, holot az daniaj király követeis, groff fon Ronczau jelen volt a' fű helen ülvén, es mas teöb kabalierok és officierek etc.

Die 8. azon groff fon Ronczau daniai király követe ebédre hivatta groff uramat eo nagiságát. Ottis volt, nagy böcsülettel fogatta es latta, eppen alá jöt mind a' gradicsokon udvarostul eleiben, s' el jövetis alá késérte, az maga hintájában visza küldvén, s' fianakis fogatta.

Die 9. a daniaj király követe maga fiát küldötte groff uramhoz látogatny, eo nagiságais nagy böcsülettel latta. Ezen megh nevezet Frankofortum varas czaighauzatis ezen nap megh láttuk, melj két helen vagon, apro fegyverrel jo megh vagon rakva, öregh penigh kevés vagon benne.

Die 10. ismégh uyobban audientiája lévén a' moguntiaj electornál, ebéden ott maradot. Patens passuslevelet es más ennyhány recommendatoriát adot, s' ugy bucsuzot el groff uramtul. Az daniaj király követeis az szerént volanter szép recommendatoriákat küldöt maga secretariussa által.

Die 11. az nuncius apostolicusnál volt groff uram, nagy szeretettel latta, az mint hogy igen recommendáltais levele által Coloniában az edgyk Liszkirchen nevű fő polgár mesternek, kinek voltis efficáciája.

Die 12. egy dominicanus Tranensis ersek, Pater Sariának hiják, az is recommendatoriákat adot etc.

El búcsuzván azért groff uram eo nagisága mind az kiktül illet, Istennek hírével.

Die 13. Decembris, 10 ora tájban az Menus vizének ereszkedtünk, es csak az hajoban evén, jöttünk estvére Moguntiaiban, az moguntiaj elector

várossában, mely az Rhenus vize partián vagion, az Menusbul az Rhenus vizeben ereszkedven, ez pedig merföld 4.

Die 14. az isteni szolgálát után az eoreg szentegyházat, melj ighen reghi, szép antiquitással valo, megh tekintettük. Ennek szep nagysága vagion, kívül mesterseghes reghi epületi egy felől, a' merre bemennek a szentegiházban egy nagy hoszu bothajtás vagion, ahol sok apro kalmár boltok vannak, s' naponként árúlnak benne, s' ugy mennek a' masik ajton be az szentegyházban. Az eoreg oltár ugy vagion heliheztetve, hogy arczal al a' mise mondo pap a kösséghez, s' ugy mond misét. Ezen oltár alat vagion nehai Albertus Magnus csaszár temetése. Sok szép, drága ékességhe vannak ezen szentegyháznak, vagion mint egy 20 szebnél szeb kazula, kik fölöttéb sok ezüstel, arannyal, kövekkel, rubintokkal, giemantokkal vannak megh rakva, sok szep öregh, gömböliü giöngiökkel megh füzve, ahoz az szerént való külömb külömb szep infulák, igen szep baculus pastoralis avagy püspoki pálcza draga küvekkel megh rakva, S. Mauritius, S. Maria Magdolna s többek giöngiel ki varva, S. Giorgy vitéz giemantokkal ki munkálva, sok szép kincses körösztok. Egy umbella, mellisj sok szántalan küvekkel, giöngiökkel rakva, sokat érö. S. Mauritius csontiaijs it megh vannak, lattuk. Az apro szentek közül edgyk it vagion, aranian ezüst s övegh közé foglalva, ezüsbül statuák vannak öntve, de azok mind nem lathattuk. Ezen város egiébaránt nem szintén ép az sok hadakozo üdök miatt, de most alkalmassént épül, s' az elector ighen épétteti, erő arkokkal, magas bástiákkal véteti körniül. Egy részül elégh erősségh az viz, mely szintén tovében nagy szélessen foly el. Sok papok es szerzetes emberek lakiák ezen várost, egész univertsitás vagion mostis, de azelőt az haborussagh eleöt sokkal nevezetesebb volt.

Die 15. regvel az Rhenus vizének ereszkedvén Pinge nevö varoska mellet el menvén, holo mindgiárt tul egy kis félelmes hel vagion, kivaltkeppen száraz üdőben kicsin lévén a viz, keskeny helieken köl ala ereszkedni az küsziklák közöt. Jutottunk estvére Szantgekertre, 8 mérföld. Ezen helnek előtte mint egy két muskátér lövésnyreis vagion egy félelmes örvény, melliet az mikor nagy az viz, el kerülhetny, az mikor kicsin pedigh, ha nem tudós az révész, ala tekeri hajostul. Pangnak nevezik. Ezen helfölöt vagion residentiája az hassiai herczeghnek(!), kit Landgraff Ernestnek hinak. Nem régen let papistáva, Rainfelsnek nevezik.

Die 16. reggel megh indulván érkeztünk estvére Anaernach nevö mezeö városkában, Confluentia, az trevjri elector residentiája ellöt el menvén.

Die 17. továb azon vizen continuálván utunkat, erkeztünk estvére Bonnára, 5 merföld. Ezen a' coloniaj elector residentiája, itt groff uram eö nagysága legh először

Die 18. groff fon Fürstenbergel szemben lévén, magánal az electornalis volt audientiaja. Udvarnál az herczegh lovait mind megh láttuk, az istáloban jártattais és tanétotta az Rozpraiter üket. Ighen szep lovai vannak, spaniol es angliaj lovak, s' job része a' maga ménésébül valo. Szep kis krottájais vagion az udvarnal levő kis kertben, más oly magánossan valo szep állapotot nem lattunk, hanem az udvara elegh tekintetes, sok alabárdosokkal rakva, az szállásra voltak gazdálkodással groff uramnak, holot ennyhány kavalérok juttek ki.

Ezen nap az pater servitak kalastromábanis szent körösztnél, közel Bonnához az hegien, ki mentünk, mely szep helien és dombon vagion épétve. Az ot valo reliquiákat mind megh mutatták a' paterek. Az városkivül levő kertetis megh lattuk az electornal, az hol az előbbi residentiat, mely nagy es szep volt vár formára, rontattia az elector, mivel erőtlen lévén az városnak árthattak volna belőle. Az varos bastiait pedigh épétteti. Szinten az viz mellet vagion ezen varos. Az viz mellet mind két felől sok szép városok vannak, sok varakatis, de mind inkább pusztákat, lathatni.

Die 19. reggel megh indulván délt érkezünk Coloniában, 4 merföld. Ezen derek imperialis varos, szintén mellette vagion az Rhenus vizének.

Die 20. az ot való feő polgár mester Liskirchen maga jöt groff uram eő nagisághanak szállására. Ez nap semmit sem tekéntettünk megh.

Die 21. maga masodszor is oda jüvén az szállásra, groff uramat eő nagiságát az czaighauszban vitte, holot alol alkalmas őregh lövő szerzőszámok, töbi közöt reghi antiquitásbeli stratagema eszköz, negi egy mastul távul valo kerekeken, deszkák közel földik, és föl verve, holot magokat az fegyveresek el rőjthettek, s' ahol kívántatot, eleő álhattak. Az felső czaighausbanis megh lehetos muskater es egieb apro fegyverek etc.

Innénd mentünk az pater jesuitákhoz, kiknek szép collegiumjok vagion, bibliothecajokis alkalmas, az szentegyhazoknak szépségre ninczen massa Coloniában, oreghis magában, a' praedicallo széki látásra méltó, oltárookra valo antipendiumok ighen szépek vannak, kik varrottak, kik szűttek, azon kívül tiszta ezüstbül csináltattak, giöngössek, sok szép reliquiák. Szent Rosarianak, Sz. Leörincznek etc. s' más sok szenteknek, melliek feligh valo ezüst statuakban vannak foglalva. Ezen szentegyházban job kez felől S. Ignatius ruhaja, kit maga viselt, bál kez felől Sz. Xaverius olvasoia, vannak az oltarokon heljheztetve.

Die 22. mentünk az Sz. Ursula szentegyházaban, melj reliquiákkal tellies. Az mint az ajtaján be mennek az szentegyháznak, bal kéz felől vagion egy kis kapolna, belől az szentegyházban sok fél fél statuák, fej

kaponiak vannak a polczokon, a bolthaitás mind csontokkal vagion sűrűen megh rakva. A többi között az Sz. Ursula kaponiája, az nylnak az melliel megh lötték, egy darabja, Sz. Ursula jegy giürüje. Sz. Benedicta, melj Sz. Ursula tarsa volt, feie kaponiája es más sok szep fei tetemek, mellic mind azokbul valok, az kik Szent Ursulaval voltak s megh ölettek, kik 11000 voltak. Lattunk azon kívül ezen kápolnában egy hydriat, avagy az edgyk vödört azok közül, az mellic Kanagalileaban voltak. Micsoda materia légien, bizonyossan nem tudhatni, hasomlo az fejér márvánkűhöz. Az kapolnán kívül az szentegyházban az fölliül megh irt sz. martyromok közül 290 feiek avagy kaponiák vannak körniül föl téve szép rendessen. Itt az szentegyház also részén vagion Pipinus temetése, ki edgyk fő öldöklője volt az sz. martyromoknak. Ennek a testét az föld nem szenvedte, hanem ennyhány izben ki vetette, s mostis az föld fölöt vagion monumentuma. Ezen szentegyházban bál kéz felöl levő kapolna bolt haitas alatt az oltár előtt vagion temetese az Sz. Ursulának, kit nem tudtak az eleőt, hanem ugy nijlatkozot ki, hogy Sz. Cunibertus miset mondván, s Istennek áldozatot nyuitván, ot közel öt vagy hat lépesnyre helheztetet oltáron, mely oldalaslagh vagion, egy galamb az oltáron körniül kezdet röpülny szemlátomást, s az el röjtet test és temetés helén el enyészet, s ugy akadtak az sz. testre. Azon tronust(?) föl csinálták s az ot helyheztetet küre reá vagion faragva, az mint az oltaronis, az aldozo sz. pap. Sok más reghi szep temetésekis vannak etc.

Innénd mentünk az öregh szentegyházban, melliet Tunkirchen, vagy kaptolon szentegyháznak hinak. Ott az három sz. kyrály teste, egészen ruhástul, coronástul vagion maganossan ben az szentegyházban valamj rekesztésben. Más sok szep erekliek is voltak az sekrestieben. Sz. Sylvester első papa kaponiája, ki enny időtul fogva megh maradot, söt incessanter, mind eddigh egyiránto jó illattia vagion, hai szális vannak raita. Sz. Peter apostol pálczájábulis egi nagy darab vagion, mellic hallottat föl ... egy öregh kúves kereszt, meljnek közepin Üdvözétönk kereszt fáiabul vagion be foglalva, kereszt formára azis. Ezen kívül sok csontiai, tagiai az szenteknek. Mentünk továbbá az Sz. Geteon szentegyházában, az also részét az szentegyháznak Sz. Helena, Constantinus imperator annia, ki az sz. keresztet találta, építette. Ez toronj formára vagion, mostis megh van a hele, ahol az sz. morusoknak, vagy szerecseneknek a hoherokkal feieket vágatták el, és martyrisálták. Egy boltban alol, azon morus martyromok temetések vagion, kiben eiel nappal giertia égh. Ha el aluszik, azonnal nagy zörgések tamadnak, valamigh uyobban megh nem giujtiák. Elötte lévő oltáron egykor miset mondván az pap, az töb imadságok között mondván

Exultábunt sancti in gloria, azt feleltek, Laetabuntur in cubilibus suis. Sz. Geteon pedig az morusok feidelme volt. Az felső szentegyházat Sz. Gregorius építtette, itt is igen sok szép ereklik vannak. Szent Geteonnak es Sz. Gregoriusnak a' feiek, S. Helena karia, Sz. Maria Magdolna uija, S. Laurentius oldala csontia, a sz. apostolok reliquiaj, S. Ursula martyrtársának a' feie, kit mégh a' haiábanis megh maradtott, partájais raita vagion, Boldogh Aszony üngébül egi darab, töb sok szentek reliquiaj, mellicbul monstrantiátis csináltattak. Ez mind a' három szentegyhaz a kanonikusoke, de az oregh szentegyház fölöttéb nagy, szép, csak hogy az heizattia nem ep. Niolcz uczaja vagion, szépen kezdet tornia, de véghben nem ment.

Die 23. az varos házát megh tekéntettük, meljben 50 emberbül ál az magistratus. Az várasházais réghi, szép epület, nagy, magas tornia, kinek szintén a tetejére föl mentünk, honnend az egész várost szépen ki láttuk, körös körniül való mezőseget, holot három polgár mester többekkel nagy böcsülettel excipiálták az urfiat, collatoria be vivén egy szobában etc.

Die 24. 25. 26. ugian ott Coloniában maradtunk az aldott napokban.

Die 27. mentünk Sz. Pantaleon szentegyházában, mellic a benedictinusok birnak. Itt az középső oltáron vagion Szent Albanus püspök teste, kinek Angliában vettek fejét, mostis megh láttszik az alut vér a' niakán, az szemej helén vannak, az keze vállatul foghva nincz megh, az oldala csontiaj sincsenek, de az beli szépen megh vagion, az lábajis térditül foghva nincsenek meg. Szent Albinusnak nevezik pedig ad distinctionem S. Albani, ki moguntiai ersek volt.

Die 28. kilencz ora-tájban a' Rhenus vizen mentünk Tisdorffra, a nainburgi herczegh edgk residentiajában, érkeztünk oda estvére idején, vizen lehet hat mérföld. Itt Feldmarschal Ruttenbergh által let az insinuatio.

Die 29. reggel a' Reitschülben let szemben legh elősszer groff uram az herczeggel, holot az herczegh maga lovagolt mind veghigh. Az nap ebédenis ott volt az herczegnél. Ighen szép musikája vagion, kik az asztalnális musikáltak. Dél után megh kerültük az város keretésit, s' bastiait. Az hel magában nem nagy, de vagion alkalmas erősséghe, emberrel rakva es az Rhenus vizeis, melj tövében foly el, igen segeti.

Die 30. az jesuiták szentegyházában először praedicator, azután énekes miset halván, ebéden ismegh az herczegnél volt, del után az udvárnál vecsernien. Ighen nagy böcsülettel látta eő nagiságát az herczegh, es el bucsuzván egy szep elefant csontbul valo agios párpistolot adot az urfinak. Az Feldmarschall Ruttenbergg sok böcsületet tet az urfinak.

Die 31. az herczeg maga hintaian, hat lován küldötte vizzha groff

uramat Coloniában. Indúltunk megh regvel 8 ora után s' által jövéen egy réven az Rhenus vizen, erkeztünk 3 ora táiban Coloniaban.

Anno 1658.

Die 1. mensis Januarii az uij esztendonek első napián ugian ot Coloniában maradtunk.

Die 2. dél tájban indultunk megh egy négy kerekű szekérkén, három lo volt benne egy más eleiben fogva: es egy karuban 2 kerekű, s' egy lovu szekeren. Érkeztünk estvére Bonnaban 3 merföld. Ezen coloniai elector residentiaiat már ennek előtte lattuk.

Die 3. délre érkeztünk Oberbinter nevű faluban, 2 mérföld. Estvére Praisingban, 3 kis merföld. Ezek a' nainburgi herczegh joszághi.

Die 4. délre Andernachra, 1 2/4 merföld. Estvére Kobolenczbe, vagy Confluentiaban. Neha itt resideal a trevirensis elector. 2 mérföld.

Die 5. audientiaja lévén az electornal groff uramnak, által mentünk az varos oldalánál el folio Rhenus vizen, és a' tulso partián levő udvarán, szép öregh épületű munkát megh tekintettük, onneid csak ott mellette levő pater capucinus barátok kalastromában volt ebéden az electorral, nagy böcsülettel s' confidenter látta eő nagiságát. Dél után paripán küldötte föl az urfiat az várat megh látny, s' annak erősségét. Ez ighen szép, nagy erőssegh, erős bastiai, oregh, szep álgiukkal rakottak; többi közöt egyk álgiu 200 massát nyom, 90 funt porral töltik megh. Álgiukatis öntenek azon varban.

Die 6. ugy minth Vizkereszt napian az elector napia lévén, mivel Casparnak hiják, az elector annia mind az electort magát, s' mind groff uramat s' többeketis, hivatot magahoz ebedre. Az varosban lakik, szep öregh haza vagion. Nagy böcsölettel fogadta s' látta eő nagiságot az elector. Ezen helséghe mellett egy felöl az Rhenus vize foly el, más felöl Musl névű viz, s' szintén az varos edgyk szegleténel szakad a' Rhenusban. Azon Musl vizen által hoszu szep hid vagion küböl rakva. Az Rhenusnak az tulso részen, holot az elector házaj vannak, egy varoska epül, kit az előbbi elector Philippus névő, szallettatot, onnend mostanis Philipsburgnak hiják. Ebben vagion egy ruinált szentegyház, melj az eleőt az augustinianusoké volt, bizoniossan referálták, hogy Luther Márton azon kalastromban lakot volna, mostis cellája hele vagion etc.

Die 7. Confluentiából az Rhenus vizén által jövéen, csak az kocsin évén, érkeztünk estvefelé Praunpachra, egy revfalunál Lam vizén jövéen által, lehet 3 merföld.

Die 8. délre Nachstetenben, 3 merföld; estvére Schvalpachra, lehet 2 jó merföld.

Die 9. hegieken völgyeken által érkezünk del után 1 ora taiban Moguntiaiban, szinten csak ott ménvén kompon által az Rhenus vizen belé. Az nap ott maradtunk. 3 jó mér föld.

Die 10. fölöstököm után megh jndúlván Moguntiaíbul, s' az elector edgk trombitássát pro majori securitate el vivén magunkal lovastúl, az moguntiaj Stathalter pap ur fon Szal névő javallásából azontul mind jobbara az Rhenus vize mellet ménvén, érkezünk, s' ereszkedtünk az Handlbergh elector jószágában, s' legh előszöris mentünk által Oppenheim nevű városkán, mely az sok ellenségé miát ighen el pusztúlt volt, de magában alkalmas erosseghü. Azontúl mindgiárt az lovak kedvéért megh szállottunk estvére, mivel szintén be nem mehettünk Wormsra, előtte levő Czalhausban maradtunk. Worms pedigh Moguntiahoz 5 merföld.

Die 11. reggel megh indúlván, s' azon Worms városán által ménvén, melj legh regieb imperialis városnak tartatik, az mind hogy regiségeis megh mutattia, erősségeis volna, de igen el pusztult, jelesül az külső varosa, az ellenségek miat. Köröskörül mind az elector Haidlbergh jószágáha lévén, mentünk Frankelthalhoz, de mivelhogi az elector Haidlbergh, s' az allatta valokis, ez nap jlven az uj esztendeő napiát, nagy innepet és devotiot tartottak, csak a város mellet mentünk el. Ezen Frankental, melj az haidlberghi elector residentiaja, magában nagy hel, sok szép feöld bástiaj, árkaj, s' vizzel is segíthetné magát, s' az mint kívül lathatni, szép erősség. Túl levő Obena városkában szállottunk megh délre, 2 merföld, holot az ott levő Sulten, nagy biro, rossz emberséghe miat, egy kevés remoránk volt utunkban, érkezünk estvére Spirara, 3 merföld. Azon városis reghi imperialis város. Itt vagion az imperialis camera, kinek birája marchio Badensis. Itt resideál a városban az spirai püspök fon Metternich herczeg ember, ki az mostani moguntiai electornak attiafia. Szep öreg, reghi épületi, öreg szentegyházok vagion az canonicusoknak, s' belől az udvarán vagion közepén tiszta küböl mesterségesen az Oliveti hegynek mgyarázattia le faragva. Méltó tekintetre, miképpen az sido fegyveresek, Christus urunk, s' mas accidentiák, ajtok, dárdák, panczér üngök, lámpások, fákliák, békák etc. mindenek naturalissimé vannak ki magiarázva. Az jesuitáknakis szép kis szentegyházok vagion.

Die 12. deligh késtünk itt Spirán, migh szekeret, mit szereztünk. Del után egy landkoczin indultunk, s' csak ott Spirához közel mentünk által az Rhenus vizen, töveben lévő jó faluban érkezünk, s' továbbis ménvén ejelre szállottunk megh Pruszl nevű városban, 3 merföld, meli az spirai

érseké. Nem messze az uttul s' ezen megh irt varoshoz 1 1/2 merföldnyre vagion egy erősség, Philipsburgnak híják, azon nevet vévén az előbbi Trevirensis electortul, melj azon erossegeth építettette, kit Philippusnak hittak, ki francia lévén, az haborukban az francziaknak adta, s' most sem vehetik ki belöle, vagion mint egy 500 ember, az mint mondgiák, benne.

Die 13. délre Knitling levo(!) mezővároskában, 2 jó mérföld, melj az virtemberghi herczeghé, es itt kezdődik el az Suevia, vagy Suaben Land. Estvére Faigenben, 2 jo mérföld. Ez alkalmas varos, fölötte magas hegien vár, mind az virtenberghi herczeghséghez tartozando.

Die 14. dél után ket ora táiban, érkezünk Stugdeardra, 3 merföld. Ez az virtenberghi herczegh residentíája.

Die 15. az herczegh az erdeiekre vadásztatot, az hol maga felesegestül az herczegh ott volt, es puskakkal ennyhániat ejtet el. Onnénd megh jövén az várban volt az vacsora etc.

Die 16. néztük meg az kértet és elsőbenis ugian ott a kertben lévő nagy örgh palatát, melinek hosza lehet 100 lepes, az szele pedig 40, föliül az bolthaitásban az egész vittembergai tartományban lévő derék helek, várak, városok, mind föl vannak írva, es azokban levo szep vadaszatok etc. Vannak szep krottakis, de az mesterségheket az téli üdö miát nem láhattuk, meliek igen szépek. Továb menvén lattuk az faczanos kertetis, nincz derek raritas benne. Tovabba vagion egy kerteczke, meli citrom, narancz fakkal etc. teli, s' mint egieb közönségheis fa az földben, niari üdöben minden alkalmatlanságh nélkül megh marad, csak hogy télre mindenkor be kel földni. Vagion egy kis szobaczkaban, közel ezen kis kerthez, egy igen mesterséges, fábul csinált perspectivais. Onnénd ki menvén az kertből, mentünk egy szep palotában, meliben az herczegh mostani, s' előbbeni felesegevel tartot lakodalmat, szép kép irások vannak benne. Ezen palota fölöt vagion egy Khunstkamora, meljben szep vasderekak vannak, es egieib raritások etc. Ezen épület kívül belöl igen szep fabrica s' méltó tekintetre. Az herczegnek 2 huga vagion, fia oregh 20 esztendős, két kissebb fia s' ket leánia, alkalmas feiedelmi udvara.

Die 17. ebédünk az várban lévén, ebéd után lo oskolában jartatta az iffiu herczegh az lovakat az lovász mesterével. Onnénd az istáloban menvén, sok szep lovakat lattunk. Vacsora után el bucsúvzán az herczegtül, az pinczet megh tekintettük, meljben nagy oreg hordokis vannak, jobb részént 100, 200 s' közel 400 czöbrös hordok: hat szegletük, s' tiukmonj formára valokis vannak. Ezeket nem szabad megh kongattny, mert harmat ütnek raita, az ki megh kongattia. Egiebaránt megh lehetőis hel, Stugkard völgyiben vagion helheztetve etc.

Die 18. fölöstököm után mentünk eg huszomban Eszlingennel levő kis városkában, 3 mérföld, az vittenberghi várat oldalaslagh bál kez felől el hagyván, es egy ideigh az Neker, kit egiebaránt Nicser vizenek hinak, mellette menvén. Itt teremnek az Neker borok.

Die 19. Gepingen városán által menvén délre szállottunk megh Szietze nevő mezeő varoskaban, melj 2 1/2 merföld, estvere Gayszlingen 1 1/2. Ez Ulmahoz tartozando varosoczka, de eddigh mind az virtembergai herczegseghhez tartozando volt.

Die 20. délre Luczhausen nevő faluban szállottunk megh, 2 merföld. Estvére jo idején Ulmaban, 1 merföld.

Die 20 [21!]. az augustinianusok vagy inkább canonicusi regularisok szentegyházában mentünk, ninczis ezen és az Faiczhauson kívül az papistaknak szentegyházok. Item az Czaighaustis megh tekintettük, melj jo módgiával rakott szép aldziuk, taraczkok, számtalan musqueták és fegyver derekak, igen rendessen, csinossan vannak heljheztetve. Az öreg szentegyház igen szép s' reghi épülető, az hosza lehet 150 lepes. Az praedicator szeknek, es az sanctuariumnak az föli igen szepen ki van kübül faragva. Az tornia epülesi veghben szintén nem vitetődet. Azon imperialis varos igen erős volna magaban, de az elotte levő hegyekrül igen árthatni neki, egiebaránt csinos, tiszta varos. Mellette folj el az Duna, mellien általis mentünk. Eredeti lévén ezen fölliül 16 mérföldel. Itt Ulmában lakik egy Joseph Fürtenbach nevő ember, ki ugian tanacz uris. Szép tekintetre valo Riszkameri vannak, ennyhány szobáiban, krottai, de téli üdőnel nem lehetet látnunk, más sok szép mesterséghes architecturaj, mellicet practicál.

Die 22. dél tajban Ginzburgh városan által menvén, melj már Tyrolisban vagon, érkezünk estvere Burgau nevő varoskaban, ki most nem derekas hel, de az eleőt nevezetes város volt, el pusztulván az sok hadak miat: Ezis Tyrolisban vagon, 4 merföld.

Die 23. délre Czuzmahausen, 3 merföld, estvere Augustában, 2 merföld.

Die 24. reggel az öreg Boldogh Aszony szentegyházát megh neztük. Szep öreg, hoszu, sok oltarokis vannak benne. Del után az czeigházat tekintettük megh. Szep czeighaz, az also része mind álgiukkal, mosarokkal, taraczkokkal vagon megh rakva. Itt hoszu bőr taraczkis vagon, melj könnyü, s' szintén ugy vehetny hasznát, mint más félének. Fölotte leveő continuatiokban fegyver derekak, musquetak, dopelhackenok, szalabárdok, pisztoliok, canotok etc. negy continuatiokkal egy más fölött vaginak helheztetve igen szamossan.

Itten egy titok kapu vagon, kit Ainlasnak hinak, ottis voltunk.

Ezen kapun ejel mindenkor bé boczáthattiák az ember[t] lovastulis, igen mesterségesen kerekkel s' vas veszőkkel csinálva, hogy csak fölliül az házban valo tekéréssel mint egy magátul föl nylik az aito, s' mihelt akarják, nagy sebesseggel megh be csapodik magátul, az rostelios megh nylik, s' az föl vonio azonkeppen le eresztődik. Ezen kivul egy más után tekergossen vagion három öreg ajto, kik egy mas után föl nylnak s' megh be csapodnak. Igen mesterseghes állapot, s' meltois tekintetre. Közel vagion más öreg kapuhoz, kit Kraicz Túrnek hinak, szep irot toronj ezis, s' fölliül szep öreg épület raita. Onnend mentünk az vizi mesterségekhez. Ez az vörös kapu melleth vagion, szintén it ennyhánj helen, az mivel harem jo lépésnyre foly egy viz el, külömb külömb közel lévő heleken kerekeket hait, meliek megint mesterségesen, mint egy kása vagy puska por törő malomban, föl emeltetnek s' meg le bocsáttatnak, de nem oly sebesseggel, alol az vizben üres fa vagion, meliben az felső eszközh nehut fabul, egy helet pedigh vasbul. Az végén spongia forma lévén, mint egy föczkendőben, megh telik az also edény vizel, ez ki nionja, s' mind ugy szüntelen s' nagy erővel réz csévéken föl kergeti az vizet két helre nagy magassan, s' ot nagy kü viz tartoban foly, onnend külömb oregh csévéken viszont ala foly. Azokbul kicsin csévék sok szántalan felé származnak, s' az egész várost job részent mind azon vizel tartiák. Az piarczokon lévő csurgokat, az házokban levő fontánákat, az varos házatis megh néztük, it alat vannak mindenkor az varos szolgálai fegyveressen. Hat hoszu márvánj kűből valo oszlop vagion, kin az bört ál, s' alolis mind márvánj kűből vagion padimentomozva, föllieb az masodik continuatio hasonlo márvánj kovekkel oszlopokkal, egyik felöl az tanacz szoba, más felöl, az hol az törvéniek szolgáltatnak, nagon rendes helek. Harmadik continuatioban fölliül egy igen ékes, szep palatium, vilagos sok ablakokkal mesterséges, sok szép kép irásokkal méltó tekintetre. Azon palatiumbul nylik negy fele negy öreg szoba az egyhazi elector es az czeh orszaghi kyrály vilaghi elector szobai vannak, mikor itt Augustában vagion az electio etc. Az palatium pavementoma mind márvány kűből vagion, s' fölliül az ablakokrul ala tekéntvén ugy latsik perspectivé, mint ha gradicsos volna. Erős épületü nagy fogh hazis vagion itten.

Die 25. reggel az benedictinusok szentegyházában voltunk ad S. Udalricum. Szép öreg szentegyház, sok szép reliquiakis vannak benne, kiket mind az secrestiében tartanak. Itt vagion egy kis oltar, az hol tartiak az S. Afra testét mindenestül ruhástul. Az szentegyházban egy helen Sz. Afra martyr tarsai temetese vagion. Az pater jesuitaknakis szep kis ékes szentegyházok vagion. Toabba az Sz. Kereszt szentegyházában mentünk. Itt láttuk az szentséghes Sacramentumoth, melj csudálatos keppen véres

testé leth. Történt pedig ennyhány száz esztendővel ennek előtte, hogy egy aszony állat communicálván azon szentegyházban, s' haza menvén az szent Sacramentumoth ki vette az szájából, és viaszban takarta, vegtére furdaltatván az lölki ismérttül, azon kalastromban lévő akkorbéli abbasnak megh ielentette, kit megh értvén, processióval mentek érette, s' ugy találták az viaszban, véressen, s' szép drága monstrantiában vagion, alol az viaszis meg tartatik, meljben takartatot volt. Ezen imperialis város szep épületü, csinos, széles, szep ucjai vannak, hazai, kiváltkeppen groff Fukarok haza, melinek szélességhe 140 lépés lehet. Itt szállot s' lakot az megh holt római csaszáris. Sok jo mester emberek vannak benne etc.

Die 26. dél taiban indultunk ki Augustából, érkezünk circiter 3 ora tajban Tegerspachra, 2 merföld. Továb nem mehettünk, mivel nem let volna alkalmas szállásunk. Ezis elég alkalmas kis falu egiébaránt.

Die 27. délre érkezünk Prukban, melliet Am Aper neveznek. Mező varoska, 4 merföld kicsin. Estvére Monachiumban, 3 kis merföld.

Die 28. groff Kurch del után az residentiát megh mutattatta, melj igen tekintetes nagy helen valo epület, ugy hogy az római csaszárnak, s' négy electornak az maga szallasán kívül böcsületek s' meltoságok szerént valo szallasok lehet, s' legh elsőbenis kiváltképpen valo ekességhe vagion az csaszár szallasinak. Itt alat negy hoszu s' vastagh márvánj kűbül való oszlopok vannak az introitusnál, arra föl szep széles gradiczok egész márvánj kűbül vagion ötven, mindenek 100 F. erő szép statuák az gradicsokon, föllíül azonnan az palatium vagion sok szép mesterséges munkakkal, kép irásokkal s' mind mind merő marvan kűnek latczanak lenny, de stukator munka. Fenies pedig, mint egy tükörben csak nem szinten ugy minden megh lathatni benne. Egy szoval oly palatium, az kinek egész Európában nehezen találtatik mássa. Az töb hazakis mind oly ékesek, szép draga mesterséghe kemenczekkel, hebanum asztalokkal, kep irásokkal, szenes házokkal, oly kemenczeis vagion itt, az kin mind által láthatni. De ez az observatoria való, hogy valamenny szobak, palasok vannak, mind mas formara valo pavementumok, aitok, kép irások, festekek, ezekben az padimentom mind csak márvánj kű, foliosok az szerént. Öt udvara vagion ezen residentianak.

Toabba vagion alol igen szép crotta, meli nyari üdőben az udvari kertben foglaltatik, télben pedig deszkakkal rekesztetik be, sok klarissokkal rakva, az halak, madarak, egieb sok fele allatok, kigiok etc. kűbül mesterségessen természet szerent ki magiarázva vannak. Azon crottan az aiton be mentünk az antiquariumban, ezis igen szep tekintetes márvánj kű palota, mind réghi antiquitasok vannak benne. Onnend híjak antiquari-

umnak. Be menvén igen reghi edéniek, tobbi közöt egy hidria formara, alabastrombul 5 araszny edeny, es sok statuak az reghi csaszaroke, romai polgar mestereke, aszonioke harom rendel egy mas fölöt. Azon kívül fekete kubul egy giermek kepi szerezzen formara, melliet jmadtak, s' ördög szollot belöle, mint egy harom araszny. Az töb statuák ki alabastrombul, ki más kübül vagion, harom achates nevö kubul etc.

Die 29. tiz orakor volt audientiaja az electornál groff uramnak. Onnand groff Kurcznál volt ebéden. Del után az herczegh kertében voltunk, de az teli udö miat az situationál egiebet nem lathattunk. Egy halasto vagion benne, ennek közepin kiniot fakbul csinált nyari mulato hel etc. Szep hoszu foliosok vannak az kert kerétesen, lehet 500 lépésny. Az varoson kívül vagion az kert, de az varbulis be mehetny, s' nem csak, de hanem az egész varost lathatatlanúl megh kerülheti.

Die 30. reggel az pater jesuiták collegiumját, es szentegyházát néztük megh. Szep az szentegyház, öregh, nagy, hoszu boltozattia lévén semmi oszlopa nincz, mind stukaturas. Collegiumis öregh, tágos, rendes épületű, circiter 70 lehetnek az paterek. Secrestiejeket, bibliotecajokat etc. mind megh neztük, mindenek szép rendel vannak in abundantia. Az reliquiak közt Üdvözetönk tövis koronájából nagy darab vagion etc. Onnend az czaigházban mentünk. Itt legh előszöris az öregh lövö szerszámokat láttuk megh. Sok vagion az bavarjai házé köztök, de job része mind ellenségektül niert, ki francziai, svécziai, daniai kyrálioktul, nemellik neoburghi, brandenburghi, haidelberghi, virtemberghi, turlachi herczegektül, hollandusoktul, ez két utolso. Egy nagy öregh mosart harom izben csaszár es bavariai herczegh tallerival töltötték megh, s' in despectum ugy löttek közikben, hogy úgian sok fegyvereknek az testekbül ki köllöt meczeni az penzt. Ezen mosártis el nierték annak utanna tülök. Többi közöt vagion három hoszu algiu, akiket az francziaktul niertek 18 Schuehny. Egy egész mérföldnyre löttek velek etc. Szep formára valo aldgiuk, taraczkok vanna[k], lehet 130. Azon kívül az kik az varos bástiaian vannak etc. Fából csinalt bastiaczkais vagion kö fal formára, melliet eleikben vévén az fegyveresek, abban levo likokon ki lövödeszhetnek, magoknak pedigh semmit sem arthat az ellenségh, melj kerekeken lévén előb előb tasithatny etc.

Item ha az arokban valo vizet ki akarjak venny, valamelj várost meg szalván, oly instrumentum vagion vasbul, fából, vas abronczok raita, belöl tekergössen üres, ugy hogy egyik veget az vizben tévén, más veget egy ember tekervén a' kereke mind föl haitia a' vizet, s' megh a' követ s' vasatis etc. Taborban valo kovác szekerekis vannak, globisoknak minden

feleknek, granatoknak etc. soka, más helen fegyver derekak es némely raritások: tengeri tekeniős beka megh töltve s' magánossan a' tekeniője, melj lehet circiter oly nagy, mind 12 czöbrös hordonak az fenéke. Egy pár öregh crocodilusis megh töltve az delphinok és tengeri majom fecske fel függesztve, egy pisztrang, nemetül Lax pferhen, találatot egy vizben Monachiumbol 6 merföldnyre, 73 funt niomos, ezis delieneálva vagion. Egy elefant bőreis megh vagion töltve, mely midőn az residentiát építették, eleven volt. Ezen kívül egy indiaj tolvait foghtak az tengeren, kit ide adtak az ackor beli herczeghnek, azután hasomlo indiaj aszony állatot fogván, s' aztis oda adván, kereszténié lettek s' egyben házassottak, s' ugiam ott haltak megh. Ezen tengeri tolvajnak az hajojais ot vagion, igen csufos formára, vagion 6 lépes hosszassagha, s' egy lépés szélességhe, mind az egész hajo hal csontbul és bőrbül vagion, az főlijs a' hajonak mind megh vagion burétva az főlijs az hajonak mind be vagyon buretva, hanem az közepinél vagion egy lik raita, mellien az ember lábait belé tévén le ülhetne, s' azon lik magassabban vagion az hajonál bé csinálva. Az evezőjeis fábül megh vagion s' czigoniais, meljnek az niele fa, az agai hal csontbül vannak. Más exemplarokis vannak, mikeppen egy kerek forgással ket malom forghasson, őrlő s' fűrészele etc.

Azon kívül, mikép az arokbul az földet nagjod szaporasaggal hanyhassak ki, s' maid olliannak kölletik az alliának lenny, mind az hajokbul ki emelő masanak, hogy az földit mind keregdéden forgathassák, s' négy ki allo fán, kötélén vödörök legienek kötve, kiket alais ereszhessenek, s' földis huzhassának etc. Ezek mind az czeigházban vannak. Lora valo vas öltözetekis felesseb etc. Del után az herczegh istállóitis megh jártuk, legh elsöben az hátas lovakat. Ezek két rendben nagy hoszañ vannak, igen szép válogatot lovak s' közönségessen frissek, ugrálok, állásokbanis magoktúl némelliek mintha raitok ülnének, ugrálnak etc. Ezek kozt mén lovakis vannak, lehetnek 40. Más közönséges lovak vannak az másik istáloban, kik minden napi szolgálatra valok, circa 50. Azon kívül szekeres lovak, lectikában valo öszvérek, két teveis vagion egy par, kit az megh holt császár eö fölséghe küldöt volt az herczeghnek.

Az eöregh szentegyhazbanis, melliet Boldogh Aszony szentegyházának hinak, voltunk. Itt van Szent Bennonak temetése, infuláia, pastoraleja es mitraia vagy pluvialeja. Szep orehg szentegyház. Az Sz. Peter szentegyházabanis mentünk, szép reliquiájok vagion. Az augustinianusok szentegyhazaban nincz igen derekas állapot, csak hogy az kép irások igen szepek.

Die 31. del után megh indúlván Monachiumbul estvére érkeztünk Czorningra, 3 merföld.

Die 1. mensis Februarii délre Stainharting, 2 merföld, estvére Ballerburgh, 2 merföld. Ezis mégh Bavariaban vagion, az Enns vize foly körül mellette, s' jo erősségü hel.

Die 2. délre Obingra, 2 mérföld, estvére Altenonarek(?), 1 1/2 merföld.

Die 3. delre Vagingh, 2 1/2 merföld, estvére Scharhaim, 2 merföld.

Die 4. délre Szalczburghban erkestünk.

Die 5. reggel insinuatio lévén az szalczburghi erseknél, dél eleöt volt audientiája groff uramnak. Ebéden ot maradot, ott rendeltet az maga residentiájában eö nagiságának böcsületes szállást. Del után egy Helebum névü kertében mentünk szankákon. Igen szép, ékes kert, s' kiváltképpen nyári üdövel tekéntetes, sok szep crottak, vízi mesterségek, források vannak, többi közöt oly crotta, meliben az madarak énekelnek, vadak gyárkálnak etc. Ellenben azon keppen kiváltképpen valo mesterséggel vagion egy szoba csinálva, mintha igen reghi volna, es ki le dült, ki le dülö felben volna, az épületiben sok szép pisztráugh, tok, s' más ritka halak. Oly halastois vagion, meljben tiszta kyrály szinyü halak vannak, kiket (üres hely) hinak. Az vad réczekis az szeledekkel, nagy szeledséggel vannak, igen számossan. Nagy fekete fejéres reczekis vannak, kiknek az himjek maid akkora, mint egy lud, az orok vörhönieges, az szemeknel vörössesek. Niárban ollian szagok van, mint az pesmának. Szép épületis vagion ezen kertben, niari szobákkal, palotakkal, vagion egy kis asztalis, mel 14.000 forint érö. Ezen fölliül vagion egy theatrum egész kübül ki faragva, nagy raritasunak mondgiak, de mivel nagy hegy oldalában vagion, s' az hois igen nagy volt, föl nem mehettünk.

Die 6. reggel az residentiát mind megh néztük, sok szep szobák, paloták vannak benne, az aitok circumferentiai mind márvánj kübül, pavementumok, oszlopok az szerent szep kep irasok etc. Referálliak, hogy az haboru idöket az megh holt csaszar, bavariaj herczegh s' ket egyházi elector, s' mostani neoburghy herczegh voltak egyszer s' mind egész udvarival ezen residentiaban elég terességgel. Ezen residentiából mind az öregh szentegyházban s' mind az franciscanusok szentegyházában szep alkalmatossággal el mehetnj, holot mindenüt igen szép oratorium vagion. Az öregh szentegyház szep formau, egieb derék állapot ninczen benne etc.

Del után paripákom mentünk föl az várban. Ez természet szerent valo erős hel, rendes czeigházi sok áldgiúkkal, taraczkokkal, egy nagy mosár többi közöt 5 masas gulyobisos. Más muskater s' egieb fegyvereknek, vadserekeknek az soka. Provisio fölöttéb sok, liszt, buza, ros, sok ezer emberre valo sok estendeigh, nemis hadgiák se el fogyni, s' az regisegh miat megh dohossodny. Vagion 60 esztendös buzais, s' oly szép, mintha csak

esztendős volna. Vagion egy öregh, nagy csiga, mellien minden féle terheket télen nyaron föl vonnak az várban, négy ökröt foghván belé. Szép, ékes szobák, palotakis vannak, külömb nem juhettünk alá, hanem ketten ketten, kis szankákra ülvén két ket muskateros hozot ala bennünket, mellicnek az czipeleseken jeghi patko vagion. Niaron sem jarnak külömb alá. Ala jövőn szep mesterséghes faragot köveket láttunk, mellicket kezettet egy crottához etc.

Die 7. reggel az lo oskolában voltunk az herczeggel, onnend az istáloban, melj szep oregh, 100 lora valo. Del után az herczeggel lovakon mentünk farkas vadászatra, de haszontalanul tértünk vizsha, ugy mentunk által az Szalczen nevű vizen levő hidon, az Mirabellában. Igen szep alkalmatossághu kert, szep epületek egy más hátán, es paloták, teli kertis, meliben sok szep olasz giomölczők vannak, mel most földél alat volt.

Die 8. masodsor pro recreatione hinton ki vitette groff uramat Helebumban.

Die 9. ebéd után az szalczburgi hersek maga hintajá[t] hat lován ki küldvén, s' eöczeivel ki kesertetvén groff uramat közel fel mérföldnyre, három kis szánkán indultunk el, s' érkezünk estvere Lottán, innénd egy merföldnyre levő faluczkaban, 4 merföld.

Die 10. délre Lottan tul 1 merföldnyre, 2 merföld, estvére Elmau, ez immar Tyrolban vagion.

Die 11. délre érkezünk Küntelen, 3 merföld, estvere Swath, 3 merföld.

Die 12. délre érkezünk Insprukra, s' ugan az nap ott maradtunk.

Die 13. mentünk az pater franciscanusok szentegyházában, meljnek közepin tekintetre méltó mausolaem vagion, mind merő márvány kúbúl, kinek az circumferentiája vöröskű, az oldalai pedig fejer márvánj kű, nagy mesterseggel elaborálva, nagy harcok etc. vannak rea faragva etc. Itt az város haza arannial vagion megh földve, de megh nem tekintettük. Egiebaránt azon mausolaem körül mind merő réz statuák vannak. Ez a Tyrolisnak metropolissa. Itt resideal az herczegh, etc. Del utan megh indulván érkezünk estvere Materen nevű faluban, 3 merföld.

Die 14. délre Griesz, 2 merföld, estvére Szak, 4 merföld.

Die 15. délre Brixen városában érkezünk, 2 1/2 azis Tyrolisban vagion, de az ott valo puspöke, kinek residentijais azon helben. Estvére Kolmár, 3 merföld.

Die 16. délre Poczenben, 3 mérföld. Ez is alkalmas város, Tyrolban vagion. Derek kereskedő hel, áros emberekkal hires. Itt fedet köllöt vannünk, mely nélkül be nem bocsáttiak az ember[t] Tridentumban s' máshut Olasz Országban. Estvere Pranczol, 2 1/2 mérföld.

Die 17. délre Naimark, 1 1/2 merföld, estvére Tridentumban, 4 merföld.

Die 18. Ugian Tridentumban maradván, reggel az öregh szentegyházban ad S. Vigilium mentünk, holot Szent Simon martyr testét lattuk, mellett az sidok martjrizáltak volt, mutattak az hoszu gombostüketis, az mellicel bögdőzték. Az teste mind egész, meghis tetczik raita mindenkeppen etc. Item mentünk ad templum S. Mariae Majoris, meljben az concilium Tridentinum tartatot, midön Luther Márton sectáját reprobálták. Le vagon az öregh oltár melletth irva az solemnitas. Ezen szentegyházban igen szep öregh organa vagon, meli 1600 czévébül áll, mégh 700 csévével akarják megh jobbétani. Kilencz nagy, oregh fujoja vagon, specialis raritás ezen organa. Itt vagon tridentumi erseknek residentiaja. Az pater jesuitaknalis voltunk etc. Egyebaránt nem igen szep hel, Ittis az fedet subscribáltak.

Die 19. reggel lovakon megh indulván délre érkezünk Lovingre, 2 merföld, estvére Burgontul, 2 merföld.

Die 20. Primolanora menven, melj már velenczei tartománj, s ottis az fedet subscribáltatván, azontul csak közel egy pássust ertünk, melj az tyroli hercege. Kobelnek hiják, az hegynek az közepeben vagon az vár be czínálva, semminémü aditussa semmikeppen ninczen, hanem kötélén, csigán tekernek föl minden[t], megh az embereketis, az kik föl akarnak menny. Fönt pedigh elég h munitiot mondanak lenny. Semmit egiebet nem lathatni kívül az foliosonal, az hol az csiga vagon, mind küszikla. Lattuk, mikent ereszkedet le, s' fölis ment egy ember etc. Mingiárt ezentül egy vamszabasu(?) háznál szállottunk megh délre, melj Velenczehez tartozando lehet, 3 merföld. Estvére Carpanedo, 1 1/2 merföld.

Die 21. délre Franczol, 3 merföld, estvére Treviso. Ez szép varos azon képpen az velenczeseke. Az varoson ennyhany helüt oregh folio viz foly által, kin elegh malmok vannak, erossis, laponiaghban fekszik, posvanios helen.

Die 22. delre érkezünk Alestrére, 2 merföld. Ittis subscribáltatván az fedet, egy piota hajon vitettük magunkat Velenczében, 1 mérföld.

Die 23. es 24. az város giártuk.

Die 25. egy emberséghes ember, Hieronimus Bertotti maga gondolóján vitte ki groff uramat, az Geörgy major szentegyházában. Szép szentegyház, az masodik oltáron, természet szerént az márvány kü oszlopon Üdvözetönk feszületi ki tetczik. Innend S. Madona delle(!) gratia szentegyházában, kit (fogadási tevén az pestis ellen) mostis épétnek az velenczeseke. NB. Azon S. Giörgy szentegyhazanal vagon jgen szep calastromok az benedictinusoknak etc. Szent Mark szentegyházátis megh néztük, melj reghi, homalios szabásu, kívül nagy, szép appatentiája lévén. Egyk oldalán az

szentegyháznak az tenger fele, föliül egy csudálatos kepe vagion Boldogh Aszonnak. Ha ki bizonytalan, valami attiafia vagy jo akaroja életében, giertiát giuitat ezen kép eleiben, ha megh holt, csendes üdöbenis el aluszik a giertia. Ha el, akár mi tengeri szelviszek legynekis, el nem aluszik. Igen szép, ékes piarcz ezen S. Márk piarcza. Kú oszlopokon az velenczesek czimere vagion, mely szárnyas oroszlány. Estve voltunk egy mulatságos olasz comedián etc.

Die 26. az pater jesuiták szentegyházát néztük, kik számkivetesben lévén nem régen vetettek be az respublicatul. Ez naps az olasz comedian voltunk.

Die 27. dél után az arcenálban mentünk, itt az czaigházat megh mutatták, melj sok fegyverrel, löwő szerszamokkal vagion, de ighen ki osztottak az vitézeő rendek közé, sok más külömb külömb helekreis vittek, holot néhut aldyukat öntenek, más minden nemü hadi apparatusokat csinálnak s' készétenek. Ezen arcenálban sok és feles galliak, galeaczak vannak, kiket ugian jt csinálnakis. Az eöreg galliátis láttuk, kit Bucsentoronak hinak. Ebben szokot az herczegh ki menny. Az tengert megh szentelik. Mel igen szep, fölliül mint egy palota, nemis lathatni, az hol az rabok eveznek. Mely sollennitas in festo Ascensionis vagion. Egieb sok fele alldgiuk és nieressegek, galliak etc. Bor fontánais vagion etc. Ide senkit fegyverestül be nem eresztenek. Vizsha térvén onnend az gondolán, egy uy galliát vit egy kapitán ur ki, kit Muczerigonak hinak, azt mijs nézny mentünk az gondoloval. Megh értvén az kapitánj groff uramat ot lenny, megh állétotta az galliát, s' fel vet bennünket rea, holot sok urak s' derek feő aszoniok voltak. Egiet jot fordulván, usonálván az gallián, mellien 140 usque 150 ember (Bona vollia) evezet, vizsha tértünk az városban, s' ott az taraczkokat mind ki lütték az galian etc.

Die 28. Mint hogy ez nap a' maskarasok annuatim ökröket kötelekre kötvén az ebekkel le voniattak, reggel azt mentünk nézny, meli igen szep, s' szamos volt etc. Del után az nagy esső miat semmi mulatsagh nem lehetet, mijs othon maradtunk. Estvére megint olasz comediára mentünk.

Die 1. Martij groff uram az herczegh residentiájában volt, holot maga tanacz hazat, egieb, derek tanacz palotakat megh neztük. Igen szép kép irasokkal telliesek.

Die 2. az spaniol követnél volt groff uram. Nagy böcsülettel látta. Estve comedián voltunk.

Die 3. del után az herczegh residentiája elöt volt kavaller mulatsagh etc. Az hol egy ökoroknak feiet vettek es szep raketak s' egieb tüzes mesterségek voltak etc. Estvere mentünk egy mulatsaghos comediára, kit operának

hinak, s noha 4 oraigh tart, de mind csak merő valogatot musikából all. Ennek az theatruma fölöttes mesterséghes az szamtalan változással.

Die 4. del utan ismeg comedian voltunk.

Die 5. utolso farsangh lévén, az mint hogy az egész farsanghban, de legh kiváltképpen ez nap, szamtalan sok farsanghos volt, maskarasok, igen csufossak, uczák, piarczok rakva vélek, külömb külömb féle bolondságokkal, kiváltképpen Sz. Mark piarczban.

Die 6. reggel megh hanvaztatvan magunkat, dél után az itt valo spaniol követ az urfihoz jüt látogatny, s mindenben ajánlotta jo akarattiat etc. Oly ekes gondolaja vagion, kinek massa nincsen Velenczeben, az mint referálták, lehet circiter 3000 skuda érő.

Die 7. csak othon voltunk etc.

Die 8. reggel az velencei herczegh residentiajában voltunk. Ott az titok fegyver házat megh nézvén, melj három darabban vagion, az mint az herczeg es az egész republica tanacz házaj vannak, onnénd nylik egy aito, s' arra valo, hogy ha valahogy árultatas volna, ollyankor hamar az fegyverhez mehetnének. Ot minden fegyver készen lévén, puskák megh töltve, canotok raitok készen, oltalmazhatnák magokat. Oly mestersegek vagion, hogy egyszermind valameny kanotot akar, megh gyuithat. Sok szep más antiquitasokis vannak, mellieket pro memoria tartanak. Vitéz Skanderbek fegyverj es sok töb herczegheké, sok fele mesterseghes lövő puskak, sok palestra formas tegzek nylastul.

Egy kiváltképpen valo szep mesterseghes munka finom cristal öveghbül valo lampas, melliet it valo ember csináltatván, a' republicának adta, vice versa a' republica elteigh annuatim 500 skudat rendelt. Az lampást pro memoria megh tartiak. Sz. Lukacz maga kezével irt Boldogh Aszoni kepeis vagion itt, sok mas szep curiositasokkal.

Die 9. az Sz. Mark szentegyházában mentünk, ott az Sz. Mark kinczét a' republica specialis engedelmébül megh láttuk, mely Szent Mark szentegyhazanak az herczegh residentiája felől levő oldalán vagion. Itt legh először az egyházi kinczet és reliquiakat mutattak. Vagion az Sz. Keresztbül egy egész kereszt, nagy qua[n]titásban. Üdvözetönk tövíses coronájából egy tövis, az kész, melliel Sz. Péter az Malcus fület el vágta, Boldogh Aszonj hajaibul, teiebül jo quantitással vagion egy üvegheczkében, Sz. Mark edgyk uija és Christus urunk vére, az mint vizel egybe egielétve volt. Más sok szep reliquiákis vannak. Onnend az vilaghi kincset mentünk nézny. Ez mint egy oltár formára vagion, itt öregh poharok, agata kübül voltak, mások kamut kübül, türkisbülis egy öregh, széles pahár. Szep, öregh diemant, kit Henricus I. adot volt az respub-

licanak. Ezen kívül 12 korona es anny melire valo, kit pectoralének hinak, rakva sok drága kövekkel, gióngiökkal. Ezek Sz. Helena társaje voltak. Két unicornis szaru, egyk himtül, másik niösténtül, kilencz karbuneufus kü, kinek kettei hat hat unciát niom. Szep öregh körösztis, ki mind tiszta aranibul valo, sok szép drága küvekkel rakva, mas sok külömb külömb féle draga küvekbül való edéniék etc. Veghtére az herczeghi süvégh, melliel az herczeget szokták megh koronázny, kornunak hiják. Sok drága küvekkel rakva, szintén az tetejen egy nagy öregh diemant vagion, hegiessen ki meczetek, s' valamenny nagysága fölliül ki tetczik, anny vagion alolis. Alatta küvekbül valo kereszt vagion, az közepin azon keresztnek egy szep oregh rubint vagion, kit száz ezer skudára böcsülnek. Ezen kinczház sok szép, draga raritasokkal tellies. etc.

Die 10. ennyhany szentegyházokban voltunk, az többi között ad S. Michaelém de Murán. Itt egy kapolnában az oltáron vagion az Sz. Keresztbül nagy darab, ki Sz. Helenáé volt, s' el lopván tüle, s' az lopo tartván attul, hogy megh ne tapasztaltassek, az tengerben vetette, s' ugy hozta az tenger az szentegyház eleiben. Ezen szentegyház pedigh camaldulensis barátoké, s' senki nem vehette föl azon keresztet, hanem csak az barátok. Egieb aránt ezen Velenceze városa igen szep, nagy öregh város, mind vizen, mind szárazon megh jarhatni, az ucza mind bothaitás lévén, mivel mero mind az vizben fekszik. Derék és nevezetes republica. Ennek feie az herczegh, de ezis semmit sem mér magátul cselekedni, hanem mind közönségessen az egész tanaczal etc.

Die 11. egy mast utra valot vasarlottak.

Die 12. reggel piotán indúltunk Padua felé, ez eppen Paduaigh ighen szép tractus, csak késkenj kanalis lévén, mind ket felöl szep hazok, palatiumok, kertek vannak. Ezen kanalison 4 rekesztésen kól által menny, melliék ighen mesterségessek, minden rekesztésnel ket kapu vagion, az viz folitában az elso kapu be vagion zárva s' föl tartia az vizet az megh az hajo be megyen, megh nylván az also kapu, azomban megh eresztven az viz az also kapu be zarlodik, az hajo föl emelödvén s' az fölsö kapu azután ugy nylik megh vegtere, ugy mehet tovább az hajo. Egy Dolo nevü helinel készetetvén valami etkeket, csak az hajon ettünk. Estvére idején be érkezünk Paduában, mel Velencezehez 20 olász merföld.

Die 13. az varost és az bástiait megh jártuk. Az hel magában erős volna, szép mezösségben lévén, s' az bastiakis jo modgiaval erőssek, de puszták. Itt vetésekis vannak ben az varosban jo koru hodokkal. Az Paduai Sz. Antal temetését az öregh szentegyházban láttuk. Egy oltár vagion fölötte, mostis jo illat jön ki az koporsobul. Más Sz. (*kihagyott hely*) testeis

elenben valo oltárnál vagion. Sok szep sz. reliquiak vannak, azon kívül legh derekassabban Paduai Sz. Antal allat, fogaival, egyk fogat külömben es edgyk uiját, Boldogh Aszoni tejét, Christus urunk vérét, Sz. Kereszt darabját, Sz. Maria Magdolna laba uiját, Boldogh Aszony tejet s' mas feles reliquiakat etc.

Ezen szentegyházban sok réz öntés figurák, kepek vannak, az minoritáké, kiknek igen szép kalastromjokis vagion, szep maganossan valo külömb alkalmatosságok, szobaj, kertej etc.

Az benedictinusok szentegyházais szep, öreg, kalastromok az szerént, öt udvara vagion, mint az fölliül irt minoritáknak, de sokkal rendesebb, magassabb bolthaitások, 1000 emberre valo böcsületes alkalmatosság. Az minoriták szentegyháza előtt egy öreg, rézbül öntöt lovas vagion magas oszlopon, kit az velenczések edgyk fő generálissok emlékeztire erigáltak volt régenten.

Die 14. ismegh azon Piotán köllöt Ferrara fele indúlnunk, mert noha közelieb let volna szarazon, de nagy sarok levén nem talalhattak szekeret, ismegh azon velenczei kanalison mentünk Velenczének fele uttiaigh, és Dolon alol job kéz fele térvén mas kanalison, s' az derék tenger mellet el menvén, bal keze hagiván, szállottunk megh egy rekesztésnel. Ananella Vettia, olasz merföld 30.

Die 15. azon kanalison continuálván utunkat, és előb az sos vizen, azután az utolso rekeszteshez kozel azon Pon vize szakadván, csak az hajon évén, az mi velunk volt, estvére szállottunk Frankulunban, meli már az papa jószágha, s' azon tulis mind, olasz merföld 37.

Die 16. csak hamar Pontéra értünk, s' mivel azon Pon vizen tovább nem mehettünk, azon helségben által vitetvén az partékat, egy canalison be mentünk Ferrariaban, szokás szerént az fegyvert az kapunál hagiván, delre be erkeztünk, 13 olasz merföld. Del után az varost néztük. Szep, hoszu, széles, ighenes uczaik vannak, tagh piarczaik, alkalmas szentegyhazok benne. Az eoregh szentegyház előtt ittis egy lovász rezbül csinalt statuaja vagion egy oszlopon, s' mellette egy más réz státua, melj ferrariai herczegh volt, a' kissobbik az fiat jelenti. Az benedictinusok szentegyházat, kalastromjatis lattuk. Ighen szep, s' nagy etc.

Die 17. del után audientiaja volt groff uramnak az ot valo cardinálnál, nagy bocsülettel latta. Onnénd az fortalitiomot mentünk nézny, melj csak mindgiárt az varos oldalanál vagion. Itt az czaigházát es mas állapotokat megh láttuk, száraz monakat az szerént. Igen öreg, tagos hel ezen erősség, szép öreg bastiai vannak. Tovab az karthusianusok kalastromjabanis voltunk, szokás szerént valo cellájokat, alkalmatosságokat lattuk.

Utolira mentünk ad B[eatam] V[irginem] in Valle. Ezen szentegyhazban in anno 1171 Husveth ünnepe napián, mely die 28. Martij eset, egy pap miset mondván, szintén az sz. ostia el törésekor nagy erővel vér föczkendezet ki belöle sürűen, és az kopulatis vagy bolotozast, az meli alat az mise mondatot, mind be föczkendezte. Annak uttanna Hercules Primus, a ki ferrariai herczegh volt, magassan csináltatta bé, az falban más helre transportáltatván azon szentegyházban, az hova ugian gradiczokon köl föl menny. Mai napis oly szemlátomást látczik az reá föczkendezet vér, mint ha csak nem régen történt volna, noha az föld indulások miat, kik az üdötül voltak, nehüt nehüt vannak czorbai, mind eddigh sem tudatik, azon csuda az pap hüte defectussabul esette, vagy az körniül álló kételkedő haereticussok confusiojáért, az kik közül sokan meghis tértek.

Die 18. fölöstököm után indúltunk megh Ferrariából hinton, hat lovon, az nagy sárok miat ket helen köllöt reven altal mennünk, érkeztünk estvére All Podgio, 10 olasz merföld.

Die 19. reggel idejen megh indulván egy huszomban mentünk be Bononiában. 20 olasz merföld.

Die 20. az öreg szentegyházban voltunk, mely csak az residentia előtt vagion, öreg, tághos szentegyház. Onnend az audientiára az cardinálhoz, ki böcsülettel latta. Továb mentünk a dominicanusok szentegyházában ad S. Dominicum. Itt vagion Szent Domokos teste az szentegyház oldalában lévő kapolnában, de nem láttatik bellieb, az rekesztésben vagy kalastromban az cellája, kiben élt és meghis holt, avagy inkább ki mult ez vilagbul. Ezeknek szep bibliothecájok, rendes es hoszu bolt haitás ambitusok, szep kalastromjok. Onnend más szentegyhazban ad (*kihagyott hely*). Itt vagion B. Catharina apácza teste egészen vesztégh ülve egy szekben az oltárra egy kápolnában heljheztetve, mind uijai, körmej megh vannak, abrázattia megh latczik. Igeh szep, testes reliquia. Onnend ad S. Salvatore. Ez szep latny melto szentegyház, az kalastrom azonképpen, de kiváltképpen az bibliothecajok, sok reghi könyvek leven benne. Del után ad S. Michaelem de Bosco mentünk, melj közel, csak az város kívül vagion, egy hegieczkén, túbül ki latczik innend az egész város, s' körniülette lévő sok apro epeletek, helek, eleöb előb valameddigh ember szeme láthat. Nagy az városis magában. Rendes ezen kalastrom, az szentegyházais az szerent, kiváltképpen ad sanctuarium, ki dragha sok szep kúvekbül ál. Feles szép, öreg házok, palatok vannak ezen városban, az cardinal residentiája előtt valo piarczon szep fontana, vizi mesterség réz statuákbul etc. Az cardinál gazdalkodot az urfinak etc. Job részent mind az egész varost bolthaitás alat megh járhatni.

Die 21. reggel hatas lovakon megh indulván, érkezünk délre Leiano, 16 merföld, estvére későn Florenczolásban, 14 merföld. Ez jmar Hetruriában vagion, ki mind az florenczai herczeghe. Itt az midőn az hegiek kozot mennénk, estve láttunk egy hegy oldalban, az meli hegynek egyk sugárán altális jottönk, tüzet, melj mind télen, niaron ugy égh. Az hegiét Ridicosa Petra Malának hiják. Nappal nem igen látsik, az mint mondgiak, mintha csak barlangh volna be, nem tudgiak micsoda etc.

Die 22. délre érkezünk al Ponte, nagy hegieken által, 12 merföld, estvére Florencziában. Ez derek város, az florenczai herczegh residentiájais it vagion.

Die 23. insinuálván Egri uram, estve későn először az Mattias herczegnél, azután az eoreg herczegnél volt audientian az urfi. Az audientia elöt voltunk Sz. Lörincz szentegyházában. Itt vagion egy kis kapolna formára csinált mausolaeum, meliben az előbbi megh holt herczegek temetésj vannak. Most vagion mas mausolaeum in opere, kit csak kapellának hinak. Ide fogiák a monumentumokat transportálni. Nagy, magas copulája vagion. Egészen mind drága kövekbül lesz belöl az földtül fogva föl munkálva, jaspis s' mas ideghen országokbül hozot kovekkel, nehut alabástrum s' marvánj es egy más fele bizonios kübül, kit az herczegh ditiojban találnak etc. Feles agata, agstein, pietra paragoni, ugy mint aranj probalo kü, s' egiéb szep kovek etc.

Die 24. reggel gazdalkodtak az herczegek az urfinak etc. Del után az töb szentegyházokban voltunk. Itt legh derekassabbak ad S. Laurentium, S. Maria Novella, S. Crucem, ad B. V. Annuntiatam, holot az angiali köszöntetnek kepe, kit maga kezével irt Sz. Lukacz, megh vagion, de legh tekintetesebb szentegyház kiváltkeppen kívül, az eöregh cathedralis, kit domonak hinak. Ez magában nagy machina, kívül mind feier fekete márvánj kübül, s' egiéb küvékbül van megh rakva, az kerületi vagion jol 600 lepes, belölis nagy tágh szentegyhaz, szep torniais vagion.

Die 25. nagy devotio volt itt ez nap, patronájok lévén. Veczernie után mentünk ki, az Annuntiatata szentegyháztul az domoig setálván, az sok nepet nézny. Szokas szerént groff Straszoldo lévén az urfival az hintoban, az mint hogy az herczegek magokis, s' az herczegnek ki jöttek, arra setálván szekereken etc.

Die 26. dél elöt az cardinálnal volt audientiaja az urfinak, del után egy nemeth urat küldvén Matthias herczegh az urfihoz, mivel szep üdö lévén, mind kin voltak az herczegek, mindenik külön külöm valo residentiait, s' házait megh néztük. Igen curiosus az oregh herczegh az astronomiában etc. Munkalo heletis lattuk, az hol mulattia magát etc. Onnend egy hoszu folioson mind bolthaitás alat mentünk az Galleriában. Ezen bolthaitas

nagiot tart, s' jo részét az városnak megh jarhatny. Az Galleria pedigh az reghi residentiánal vagion. Itt az folioson külömb kulom statuak vannak etc. Mentünk be egy házbán. Itt a többi kozöt draga kövekkel rakot asztal vagion, akár melj kép irás sem lehetne szeb. Száz ezer skudára böcsüllik. Eöregh Schreibtisz, kitis sokra tartanak, hogy sok drága küekkel rakot. Mas sok apro statuak agatha kuekbül s' töb draga kuekbül. Mellette valo fegyver házbanis mentünk, melj harmás, sok szep, csinos fegyverekkel rakva vannak. Lora valo szerszámok s' más ékességekis, fegyverek es kinczek magánossan, kiket regenten az törököktül niertek. Vagion itt egy lo bör megh töltve, melj regenten edgyk florentiai herczegh fiae volt, kinek az serénie het ref volt. Láttukis az seréniét. Egy bial börbülis syát meczetek ki, meli egy csomoban vagion eszve tekerve, s' continuitasban 200 ref. Vannak sok szep katonasagok, török, tatár, lengiel nieregek, szabliak, tegszek, kézijak, nijlak, mesterseghes mas titkos fegyverek. Toább más házban, almariamokban, sok mesterseghes elefant csontbul csinált poharak, mas draga küvekbül almariamok, sok ezüst, aranj edéniek etc. Egy öregh Sraibtisz, kit udvözült császár ajandeközot az itt való herczegnek, mind hebanum fábul valo draga küekkel rakva, kozepet az mint föl nythatni, mind megh fordethatni köröskörül, oregh agstein küekbül vannak statuák raita, sokra böcsüllik. Utolszor mentünk egy más házban, melj mind rakva volt sok szep külömb külömb fele aranj, ezüst poharak, medenczek, mosdok, tiszta aranybul valo talakkal, tanierakkal etc. Egy szüt seliem kep, kit kép irasnak gondolna ember. Egy oregh antipendium tiszta aranybul, rakva sok öregh giongiokkal, rubintokkal, giemántokkal az felső resze fele, mind oregh rubintokbul ezen inscriptio vagion oregon: COSMUS II MAGNUS DUX ETRUR. EX VOTO. Száz ezer skudara böcsullik. Voltak ezen kivülis sok szépségek, de az udönök késő volta miát nem lathattuk mind megh. Estve késön az Gran Principenél volt az urfi audientián.

Die 27. Az edgyk fortalitiumot megh tekintettük, melj nagy he- len vagion, sok munitio benne. Sokszép äldgiuk, pisztoliok, muskatérok, fegyverderekak etc. tisztán külömb hazakban tartatnak. Itt egész Olasz Országban az czaighazokat mind az erossegekbe, nem az városokban tartiak, arultátásra nézve, s' az tűz sem arthat nekiek. Az äldgiuk ezen erősségbül az varos felöl lévő bastiakon mind az városnak vannak szegezve. Ezen kívül megh ket erősségh vagion. Az edgyk szintén az herczegh resi- dentiájánal. Az kerten fölliül. Itt vagion legh derekassab kincse, kéz penze az herczegnek. Az varos kozepin Arno vize foly el. Eoregh, hajos viz. Szep faragot kü hidak vannak által raita. Magában öregh az város. Estve felé az Leopold herczegnél volt az urfi audientián.

Die 28. reggel Mattias herczegh maga hintájában vévén az urfiat, ki vitte egy mulato kertében, mellet ad Villam (*kihagyott hely*) hinak, meli az várostul 5 olasz mérföld lehet. Mondgiák, hogy szép mulatsághi voltak az herczegnek. Az helis szép, de én ott nem lehettem (nem hintoba valo szolga lévén), az urak mind el mentek.

Die 29. reggel az masik cardinálnal volt audientián az urfi, ki mind az herczegeknek battiok. Del után mentünk az iffiu cardinál kertében, melj csak az varosban vagion. Sok szep vizi mesterségek vannak, az ablakok ramaibul, aitokbul, honnend mind vizek főczkendeznek. Egy kis halasto ván az kert közepin, melinek az közepin egy nagy vass statuája vagion, nem kubül, hanem vasbul s' mészbül, 600 skudára valo vasat mondanak benne lenny. Egy jokora domb oldalában vagion szep virágos kert. Vagion többi közöt egy lugos, melinek az vegenel rostelios aito vagion itt, az mikor oda erkezik az ember, bé csapván az aivot, valamigh vissza ki nem erkezik, mind foczkendi az viz. Vagion azon kívül egy krotta ugy csinálva, mint ha csak dülő félben volna. Mellette niari fürdő hel.

Die 30. az esső miat sehava nem mehettünk.

Die 31. mentünk az herczegh edgyk kertében, melj az varosban vagion, kozel az istálokhoz. Vannak itt statuakbul valo szep fontanak, külömb külömb szep lugasok etc. Onnend mentünk mas setalo helre, az kit all firanak hinak. Itt innep napokon setálnak az herczegek, kavalero, damak etc., az mint hogy akkoris ott voltak.

Die 1. mensis Aprilis del után mentünk mas kertében az herczegnek, melj mindgiárt fölötte vagion az residentiának. Ez kivalképpen valo szép kert, s' legh derekassabb az tobbi közöt, s' folottebis nagy, az ambitussin sürüen marván ku oszlopok, statuak vannak, sok viragos kerteczek, apro nijret erdőczké, szép fontánás halastok, ennyhány helen ékes dombok, völgiék, tobbi közöt egy fontana, maid mind egy közepin az kertnek, mely körül mind járhatny, viragos kerteczke lévén körülette, az körül egy arok, az melnek szelen, mind belöl s' mind kívül vár folioso formára valo vizi mestersegek, s' igen mesterségessen megh áztathatni az embert. Öreg h téli kertis vagion, az kiben egész teletszaka találny fris viragokat, s' pro commoditate ha az herczegek ki akarnak az varosbul menny, ki mehetnek az kerten által, hogy ne is mutassak az varosban magokat. Vannak ezen kertben apro rekesztesekis, az hol ritka allatokat tartanak, az tobbi közöt láttunk ket fekete s' ket szürke strusz madarat. Itt egy jokora domb oldalában vagion pinczéje az herczegnek, kiben derakassabb asztafra valo borait tartiák, fölötte iég vermek vannak, s' akartva ugy vagion az pincze föle csinálva, hogy megh járhasa az jég vize, mind az által szivárcodván

s' le czöpögvén hüssen tarcza az borokat. Ideis be vitte az urfiat groff Strassoldo, ki az kertet jarta velünk, az mint hogy meghis kostoltuk az borokat. Az minemü patikaja vagon az herczegnek pro quotidiano usu aztotis lattuk. Ékes patika, az hol az herczegh az urfinak egy kis ladackaban orvoságokatis, s' mint egy uti patikaczkat praesentáltatott, de itt csak az derekas orvoságok tartiak, az Galeriaban lévén az öreg patika, az melliet az üdő rövid volta miatt akkor az Galeriaban nem lathattunk megh. Innend az varosban mentünk, az hol az vadakat tartiák. Ott külömb rekesztésekben magas falak közöt vannak az vadak. Egy öreg him orozslány, két niösten, egy pár párducz, farkasok, medvek, erdeiek etc. Föliül egy kis folioson megh járhatni, s' alá nézhetny. Darab koncokat eresztettek alá nekiek, föl rangatván, ugratták őket etc.

Die 2. az comaedia házat néztük megh. Megh most vagon in opere. Itt szokot az iffiabik cardinal comaediakat sok költséggel tartany. Hasomlo situatioval vagon, mint az velencei opera ház, csakhogy rovidgieb volt, de most hoszabéttiák. Ennek sok szep mutatioji vannak etc. Dél után mentünk, az herczegné kertében, mely az varos kívül vagon egy olasz mérföldnyre. Szép uttia vagon, mind két felöl mind végigh cyprus fak vannak. Ennek szép elő udvara, pásittia, belöl szép epületü palotak, házok, szebnel szeb agiok, almariumok, kép irások, derek monarchak, feiedelmek kepej. Viragos kertye szep, csak hogy megh csak most építik. Crottaja az szerént vizi mesterséggel mulatsághos. Ezen kertet villa imperialenak hiják. Igen szep helis, nyari üdöben gyakrabban itt kin lakik az herczegne etc.

Die 3. Aprilis dél után Mattias herczeg meghint ki vitte az urfiat ket szep mulatsághos kertben, hallom, hogy igen szepek. Itt sem lehettem etc.

Die 4. estve későn bucsuzot el az urfi etc.

Die 5. del után hátos lovakon megh indulván Roma fele, érkezünk estvére Tavernellára, 16 mérföld.

Die 6. delre Sienában, 14 mérföld. Ezis szep, öreg varos. Ennek az egész tartomanynek gubernatora Mattyás herczegh. Estvére érkezünk Lucignano, 6 mérföld.

Die 7. delre alla Skala, 14 mérföld, estvere Radicofani, 9 mérföld. Ezis az florencziai herczegé. Nagy, magas, erős hegien vagon az vár, kit semmi hegytül nem lühetny. Nagy erősség, alatta az város, szep mulato helek es forrasok.

Die 8. Ponte Centinonál kezdetvén az pápa határa, it belépvén az pápa jószágaban, delre szállottunk Aqua Pendente varosba, 7 mérföld, estvere Bolsena, 8 mérföld. Ezen Bolsenais varos, az hegiek alat fekszik,

előtte mindgiart egy nagy to vagion. Mentünk az it valo parochialis szentegyházban, s' mellette levő kapornában. Ezen városban mondgiák hogy születet volna Szent Cristina pogánysagban, kinek minden kívánsága lévén az kereszténységre, noha sok ízben az attia megh akarta érette ölny, de utollára nagy követ, mint egy malom kü kötvén az nyakára, az föllüül megh irt tóban vetette. Istennek csuda tétele által udő mulván az vizen láttatot Sz. Cristina azon küven allani, kit ki hoztanak, s' mostis megh vagion az kapornában az a' ku es megh a' laba uija niomaijs megh tetczenek niomával etc. Annak utanna megh körosztöltetvén ugy holt szentül megh. Ennek tisztességére jöt volt egy német pap ide Bolsenára, s' késértetven az sz. Sacramentum mysteriumjában, s' a' pap szovai után Christus urunk teste valóságában, s' azon kapornában közel az Sz. Cristina kövéhez celebrárván kérte az Istent, mutassa jelét etc. es ugian azon mise alat in fractione sürüen sok helekre, megh az padimentumrais vér föczkendezet, az mint hogy mostis conservaltatik ket darab márvány köven az véres hus etc. Ezen csuda lételnek sok száz esztendeje lévén etc.

Die 9. délre Viterbora, 15 merföld. Alkalmas város, szep fontana vagion az piárczán. Estvere Roncilion, 10 merföld. Ez a parmai hercege.

Die 10. délre Baccán, 13 merföld, estvére Romában, 12 merfold.

Die 11. voltunk az Sz. Apollinár szentegyházában. Ez nap az statiok solemnitását tartották. Derék musikais volt az mise alat, az mint hogy egész Romabanis ez legh hiresseb musica.

Die 12. othon voltunk etc. Sz. Péterben miset halgatván eleöb.

Die 13. cardinál Meletinél volt az urfinak audientiaja.

Die 14. Dominica Palmarum. Sz. Appollinár szentegyházában voltunk. Del utan pater Nádasi volt az urnál.

Die 15. Csak meghint othon voltunk.

Die 16. cardinál Columnánál volt audientian az urfi.

Die 17. volt az urfinak audientiája cardinal Chiginel, ki az papanak attiafia es cardinal Patronnak nevezik, ki insinuáltatván az urfiat, az szentségheg papánál mindgiárt audientiat szerzet, s' fölis készétette az urfiat, holot megh adta az urfi ö felsége levelét eö szentségenek és láb csokolás után benedictiot vet magára s' familiajara.

Die 18. reggel idején az pápa residentiajában levő kapornában mentünk, ot szép solemnitással enekes miset szolgált egy cardinalis, az többijs mind rendben voltak. Eö szentseghet szokas szerent magassas székbén ülven hozták be, ki minden fele benedictiot adoth. El végződvn az solemnitás (mivel cardinál Chigi maga emberét rendelte ez napi solemnitásra az urfi mellé) az teöb helekreis el vit, ugy minth mas kissebb kapornában, hova

processioval vitte az papa az sz. Sacramentumot per modum sepulchri lévén az oltár, oda helyhezette, s' azon sok püspökök s' cardinalok processioja után az papatis székben vivén, ment egy oregh palotában, melj az Szent Peter piarchára nez es az szentegyhaz atriumja fölöt vagion ott egy foliosos ablak, lévén az thronus alat subsistálván maga eleöt deák és olász nielven valami bullákat es excommunicatiokat olvastatván s' magais excommunicálván az szerént egy éghő öregh giertiát vetet le, annak utanna ismégh benedictiot adván, es imadsagokat mondván az fortalitiumban lévő lövő szerszámokat, aldiukat mind ki lütték, itt csak szintén közel melléje alletottak az pápának bennünket. Meghint tovább mentünk azon cardinál Chighi emberével egy más palotában, holot tizenhárom szegény embernek (kiknek mind papoknak kel lenny)az labait maga az szentseghes papa megh mosta, s' törölte, eleöb arrul valo evangéliumoth el mondatván s' énekelte, es kinek kinek hat hat skuda erő araniat es más ezüst pénzt adot. Ez veghben menván, mentünk harmadik palotában, ahol már megh volt ighen jo módgiával vetve az asztal és föl ékessetven, s' mivel az előbbi ceremoniákat, az mint az szentegyházban volt föl öltöztetve, ugy peragálta, ide közönséghes öltözetben jöt, es maga mosdatván azon szegénieket le ültette, s' udvarlot nekik, étellel, itallal mindeniknek egyszer egyszer gazdálkodván, annak utanna canonok urak continuálták mind vegigh az szolgálatot. Toáb ismegh mentünk negyedik palotában, itt ighen ekessen volt egy jo hoszu tábla asztal megh terétve, raita külömb külömb czyfra ekessegek. Itt az egész cardinálokat cardinál Chigy vendégelte, mivel szokas, hogy az cardinál Patron megh vendégellie eöket közönségesen.

Die 19. reggel szentegyházokban lévén, del után mentünk ad S. Paulum. Itt vagion az a' crucifixus, melj Szent Brigittával szollot, per modum pulchri sok éghő giertiakkal volt körniül vetette. Innénd ad S. Trinitatem, de mivel itt nem szokás ugy csinálni az koporsokat, az mint nalunk, ittis nem volt semmi specialitás, hanem lattuk az keszületet, ahol mas szegénieket felessen a' cardinálok az nap estve vendeglettek, s' tartottak. Mentünk innénd az Szent Peterben, holot kozel az S. Peter oltarhoz oldalaslág, de jo magassan bizonios kaptolon beliek mutattak legh elsőben a' dárda vasat, s' egy szeget, melliel udvozetönk által veretet es az köröszet fahoz szegeztetet, de üveghben volt foglalva, s' tavulis volt, nem láhattuk ugy, az mint köllöt volna. Annak utanna az szent kerestbül nagy darabokat kerest formára, utolszor Sz. Veronica keszkenieiet, melliel udvözétönk orczáját törölte, s' az ábrázattia raita maradot. Ezeket a' reliquiákat nem lathatny másképpen, s' nemis szabad hozza menny, hanem az ki canonicus S. Petri.

Die 20. az innepekhez készültünk.

Die 21. ugy minth az aldot Husveth napián Sz. Peter szentegyházában mentünk, itt ugian az Szent Péter oltáránál enekes misét mondot maga a' papa, mivel annuatim Húsveth, Karacson, Sz. Peter, Sz. Pál apostolok napiain magának költetik miset mondany. Szep solemnitással és ceremoniákkal ment veghben, az cardinálok mind jelen lévén, és püspökökis azszerént, némelj cardinalok assistálván az mise mondásban, s' más sok és feles papok az evangeliumot es epistolát mint deákul, s' mind görögül el enekelték előtte, az Ur vérét pedigh nem mint az teöb papok, hanem arany cséve által veszi az kelyhbül magához. Az cardinalokat maga communicálta, azon kívül az velencei követet, a' maga báttiát, s' annak a' fiát, kiket már hercezegekké tet, es többeketis communicált volna, ha derekas urak többen lettek volna ielen.

Die 22. reggel devotionkat vittük végben. Del után mentünk Monte Cavallora, melliet deákul Mons Quirinálisnak hinak. Ezen helis Romanak edgyk dombján vagion, mivel Roma het hegien fekszik, az mint hogy deákul Septicollisnak hivattik. Ez az pápának masodik residentiája, es ittis lakik legh derekassabban. Szebnél szeb palatiumok, szobak, halo házak benne, képirasokkal ékessek. Szep öreg kertis vagion feles vizi mesterseggel, gradicsok, mellicen alá menvén sűrűen megh öntözi az embert, más közönséghe vizi mesterseghek felessek, többi közöt egy magános crotta statuákkal, fontanakkal s' föl föcczkendező vizi mesterséggel sűrű, közepin egy orgona csevekkel edgiüt, az viz haitással madár sok hallattnak, ez orgona pedigh szintén úgy szol, mint ha verné valamelj orgonás. Innend ennyhány szep szentegyházokban mentünk, szintén előtte ezen residentiának vagion közel egy mashoz ket ember statua, mindenik mellet egy egy lo kűbül mind szépen es természet szerént elaborálva, edgykre az van bötükre ki meczve: OPUS PHIDIAE, másikra OPUS PRAXITELIS.

Die 23. ad S. Mariam Majorem mondoth primitiast egy Szent Appollinarnál lévő magyar pap, kit pater Michael Szegedinek hinak, ki invitálván az urfiat, ot voltunk. Del után mentünk az domus professában, holot pater Nadasi az mi látásra valo volt, megh mutatta. Mivel az elöt mint egy hatod nappal volt szemben az pater generalissal. Itt lattuk Sz. Ignacz koporsoját az szentegyházban az masodik fő oltáron, az reliquiákatis, az szerént Sz. Maria Magdolna uiját, es mas sok ekességeket és reliquiákat, többi közöt egy antipendiumot, mely ighen sűrűen calarissal füzetet és töb giöngösseket etc. Az collegium ighen rendes, az Sz. Ignacz cellajais, az kiben lakot, s' meghis holt. Megh tekintettük, mostis oly köz paraszt állapattal vagion, mint akkor, három vagy négy szobaczkáia volt,

az kiben lakot. Mindenüt föl vagion jegiezve dispositioja szerént, az minth disponálta eöket, hol imadkozot, hol verte magát, hol lattatot féniességel, hol mult ki boldoghúl ez vilagbul.

Innend mentünk ad Aram Caeli. Ez a' pater franciscanusoké, lehetnek it in universum religiosi 300. Szép öreggh szentegyház. Lattuk it az secretieben Sz. Helena feiét ezustben ben foglalva, egy kis képet, fábul Christus urunkat, melliet egy üdőben valaki el lopván, meghint csudalatossan vizha hozattatot, az teob ekessegek es reliquiák mind az oltáron voltak. Ezen szentegyházban vagion egy miraculosa S. Antonij Pataviensis imago, meljhez sok devotiok vannak, azon kivülis ezen szentegyház kalastromostúl jó öreggh dombon lévén, föl mentünk az legh fölsőb mulato helre, melj mint egy kis torony formára vagion föl épétve. Innend az egész varos job reszent megh teczik, ket öreggh oszlop az piarczokon, kiknek edgykét Trajanus imperator erigálta bizonios triumphusáert, mostis columna Trajani neveztetik. Mas sok reghi antiquitasokkal rakva Roma.

Die 24. ennyhánj szentegyházat megh járván, az többi közöt voltunk ad S. Praxedem. Itt láttuk magát azt az olszopot(!), melyhez Christus urunk kötöztetet, midon az sidoktul ostoroztatot. Egesz egieb aránt, csak fölliül egy kis darab heya vagion. Márvánj kü s' mint ha nehüt föstve volna. Hasomlo, az mint szokták irnia udvözetönk ostoroztatot képin. Nem szabad sub excommunicationem, ob sanctitatem loci az aszony embereknek be menny az capolnában, hanem tavúlrúl rostéliokon által köl néznyek, s' onnend jmatkozniok. Az Capitoliumbanis mentünk, mind megh jartuk az épületet és palotakat, sok reghi eghesz es fél statuák vannak, kép irásokis az szerent, papak rézbül ki öntve, Hercules maga és fia, Ciceroje etc. statuai. S' mivel négien vannak az urak, kik deekassabban dirigállíák a romai állapotokat, azoknak thronus alat egy rendiben valo üléseket, heleket es consistoriumokat. Az varbanis voltunk, melj dupla, mivel fölső várais vagion, meli sokkal föllieb vagion az also erősségnél, kü sziklás es darabos, egy épületben magassan föl van épétve, legh fölliül egy angial statua vagion raita, onnend hiják Angelonak. Azon kívül mégh mas hoszu fa oszlop vagion távul kötelekkel megh vonva erőssen, ide szoktak az derekas zaszlokot nagy solemnitasokban föl vonny. Ot az vár tetejénis vannak szép lövő szerszámok, s' körniül aláb lévő bastiakonis. Ebbül az várais alkalmassént megh látszik. Foghva vagion itten egy herczegh, már 12 esztendötül foghva, az fiais otvagon véle, fenegetödvén etc. Vagion egy nagy veremis, az kiben ha kit titkon akarnak megh ölny, belé vetik. Nagy helen fekszik ezen vár, az külső fortatiliumbanis, mint az fölsőben feles fegivereknak valo hazok, titok aitok, avagy retiradak, ugy hogy megh

vennek az egyket, bellieb vehetnek magokat az fegiveresek, s őrizhetnek megh az masikat etc. Toabba mentünk ad palatium Vaticanum, vagy az papa palatiumjában, melj az Sz. Peter mellet vagion. Itt mind az ó, s' mind pedigh az reghi residentiát megh iartuk, vegtere azon epuletnek avagy palatiumnak a' végén egy hoszu palotában mentünk, melj nem ighen szeles, de nagyot tart az hoszasaga. Szep kepirásokkal, föstékekkel ekes, mind két felől világhos ablaki, közben az falakon derek országok, varosok le irva etc. Ez szep perspectiva etc. Innend az bibliothécát tekintettük megh. It minden fele reghi kõnveket lattunk, es anny szammal, hogy az egész világhon nem remelhetni másat.

Die 25. reggel korán hinton mentünk Tuskulanumban, kit Traskerénakis hinak. Itt legh előszõris az Aldobrandinus kertet tekintettük megh. Ez nagy helseg magában, az vögytül kezdõdvén, mesze föl szolgál az hegyre. Igen nevezetes kert ez, legh kiváltkeppen az vizi mesterseggel, s' nemis tartatik mása egész Olasz Orszaghban. Itt igazan megh mossák az embert, sok csalardsagok lévén. Mesterseges szelek, eghi dõrgések es egieb mesterseges állapotokkal bőv. Del után mas cardinál, Farnesius kertében, kit Mondragonak hinak, mentünk. Ezis szep, de nem ér az másikkal etc.

Die 26. alkalmatlan volt az üdõ.

Die 27. az várban Szent Angelónal moszarokbul sok löviseket tettek del után. Estve tüzes mesterseg volt, ighen szep. Ezen tüzes mestersegh pedigh az papa tisztességére tartatot, ki 28 koronáztatot az papasagra, ez pedigh vigilia lévén, ugy tartatot ez nap.

Die 28. reggel mentünk ad Montem Quirinum az papa residentiájában. It publice halgatot miset az papa az udvari kapolnaban az fölliül megh irt ritus szerént cardinalok s' puspokök jelen létében, cardinal Chigy celebrárván elõtte. Del után alkalmatlan, essõs üdõ volt, es estvére az varban sem lehetet semmi tüzes mesterségh, noha derekassabbnak kölöt volna lenny az tegnapihal.

Die 29. az kilencz szentegyházot megh jártuk, s' legh előssõris ad S. Paulum az varos kívül, holot már eleõb láttuk az crucifixus[t], meli Sz. Brigittával szollot. Sz. Brigitta temetésétis, mely az öreg oltár alat vagion. Mas templomban, kit Scala Caeli neveznek, vagy pedigh alla tre fontane. Mellette lévõ capolnokban voltunk, itt vették feiét az Sz. Pál apostolnak, s' az feie harmad ugordván, mindiárt forrás eredet, mostis megh vannak. Jo távul vagion egyk az masiktul. Az oszlopis ott vagion, az méllire alletottak, mikor feiét akarták venny. Ad templum Annuntiata, ad S. Sebastianum. Itt az õregh oltár alat vagion Sz. István papa teste, ott oldalaslagh valo capolnában, melj mint egy alol vagion bolthaitás ala

épétve, holot maga az sz. papa miset aldozván in persecutione Valerij ot azon mise mondas alat matryrisaltatot. Sz. Peter, Sz. Pal testeis sokaig volt ot az oltar alat lévő kutaczkában. Az fölliul megh irt papanak az szekiis ot vagion, az kiben megh ölték. Ad S. Joannem Lateranensem. Az varosban szep öreggh szentegyház. Itt feles szep reliquiaik vannak, mellieket megh köllöt volna mast latnunk, de essős üdő lévén, az canonok ur jelen nem lehetet. Ad S. Maraiam Majorem. Ittis hasonlokeppen nem volt ielen az pap ur. Ad S. Laurentium az város kivül. Itt az öreggh oltár alat van Sz. István prothomartyr és Sz. Lőrinc temetése, fölliul az oltár háta meget az kü, mellire Sz. Lőrinc sült testét tették, mostis mind vére s' mind appasioja ighen jól megh tetczik. Mutattak az secrestiében ennyhany féle szentek reliquiait etc. Ismegh az varosban ad S. Crucem. Itt Jerusalem alol vagion egy kapolna, Szent Iona epetette, s' benneis lakot. Ide sem szabad esztendőben egyszernél tobbul be menny az aszonioknak. Ennek az padimentoma alat mind az Kalvariai s' mind Tabor hegyrül valo föld vagion es sok szantalan szentek reliquiai. Sz. Helena oltáran nemis szabad senkinek misét mondani, csak maganak az papanak. Így Isten herevel az niolcz szentegyházat megh jartuk, Szent Petert del utánra hagván(!), hanem tertünk ad Scalam Sanctam. Itt az kozepső feier márványkü gradicson vitettetet Christus urunk az Pilatushoz, föl s' alá ezen gradicson terden köl föl menny, nemis szabad maskep. 31 lépés (?). Az kapolnabanis be mentünk, ennek az aitajan valo márvánj kü circumferentia Pilatus ajtaján volt. Sok feles szep reliquiaik vannak ezen kapolnaban, de megh nem lathattuk. Az tabernaculum fölöt imago Salvatoris, melliet Sz. Lukác évangelista kezdet irnia es angiali kéztül végződöt, s' igaz, harmincz esztendos korában valo voltat abrazollia Christus urunknak. Titus es Vespasianus idejekben ide Romában hozattatot. Ighen sok csudak estek vele. Ezt mondgiak ugian, hogy Pilatus haza let volna. Vagion egy aito be zárva, most kovét tettek eleiben az fálban, senki sem tudhattia, mi legien oda be. Ket papais akart már be menny, de mind az kettő bé lépén, megh vakula. Del után voltunk az Sz. Péterben es ot végeztük el az szentegyházok giárásit, es devotionkat. Föl mentünk az copula tetejére, meli ighen magassan vagion, s' külömb kulom színü küekkel megh rakva, onnend fellieb szinten az Sz. Peter copulaja gombiaban, lehet az szelessege 14 araszny, az hoszan ala jövéen az residentiábeli czaigházat tekéntettük megh. Sok muskater pistolioik etc. de öreggh lövo szersam ninczen benne, az edgyk szobaia hoszab 200 lépesnel.

Die 30. az papanal valo audientiat kertek.

Die 1. mensis Maii reggel cardinal Chigyhez menvén az urfi, s'

bucuzván tüle, föl külte s' késértette az papa audientiájára, az hol az urfinak audientiais volt mindgiart. Egy aranj numismával meghis ajandekozta az urfiat, benedictiot advan magara s' familájára. Az után minketis be hivatván benedictiot adot, s' indulgentiakotis halalunk orájára plenariat etc.

Die 2. cardinal Melcitül bucsuzot el az urfi. Onnend ad collegium Romanum. Itt egy pater jesuita, Athanasius Kircher mutatta maga galeriáját, kit régtül fogva szerzegetet és comparált. Szep es feles curiositások vannak benne, Chinából valo apro idolumok es mas sok fele allapatok, mathematica demonstratiok etc. Innend az bibliothecaban, melibül az papa hire nélkül semmit sem szabak ki vinny sub excommunicationem. Itt megh vagion az Jerusalem varosa mestersegessen ki csinálva etc. Del után cardinál Columnátul bucsuzot el az urfi etc. Onnend Szent Peterhez. Az secrestíében lévő reliquiakat, más oltári öltözeteket, reliquiakat, s' az szentegyhaz alatt valo temeteseket, oltarokat mind megh lattuk etc.

Die 3. othon voltunk.

Die 4. azonképpen.

Die 5. reggel indultunk meg Romából Lorétum felé. Nápolban nem mehetvén. Ezen romai városnak minden állapotit megh nem lattuk, mivel nagy helseghis magában, úgy hogy hét hegien legien tituálva. Elso: Mons Quirinalis, vagy Monte Cavallo. Masik: Esquilinus, kit Maria Majore neveznek. 3. Viminalis. Templum S. Petri ad vincula. 4. Caelius. Sancta Crux in Jerusalem. 5. Capitolinus, mellien Ara Caeli es az Capitolium. 6. Palatinus, ad Campum Vaccinum. 7. Aventinus, ezis közel az Campum Vaccinum. Sok szep antiquitasokis vannak, az mint hogy az amphitheatrum etc. Szallottunk azért megh délre Castel Novo, 17 merföld. Estvere Rignano, 8 mérföld.

Die 6. délre Utricoli, 14 merföld, estvere Narni városban, 8 merföld.

Die 7. délre Strettura, 14 merföld, estvere Spoleto, 7 merföld.

Die 8. délre Folino, 14 merföld. Ezis város. Estvére Casa Nova, 7 merföld.

Die 9. délre Lamazza, 12 merföld, estvere Tolentino, 16 mérföld. Innend valo volt Tolentini Sz. Miklos, az pater augustinianusok szerzetibül, kinek reliquiatis lattuk, meliekkkel sok csudak törtentek, s' mindenkor valami derek veszedelmek lévén az kereszténieknek, vért vert ki az keze etc.

Die 10. délre, gialogh megh indulván, Ricanattira, 20 merföld, estvére Lorétumban, 3 merföld.

Die 11. az itt valo gubernatornál volt az urfi, s' mellénk rendelvén maga emberét, mentünk az secrestie mellet lévő kincses házban. It sok szamtalan

derek köves koronak, giürük, oltari oltozetek vannak etc. A többi között egy kasulan hat ezer s' ennyhány száz giemant, egesz varosok ezüstbül ki csinálva etc.

Die 12. del előtt devotionkat veghben vivén, del után mentünk ki ahoz a helhez, az hova szállott volt legh először az loretimi haz, de csak parast téglarakas, az napsag(?) az szent haz allot. Erkezet ide az sveciai kiraly leania, Christina, franciabul postan etc.

Die 13. dél után indultunk megh Loretumbol, s' az roszt ut miát be nem mehetven Anconara, érkeztünk estvére Tavernellara, 12 mérföld.

Die 14. reggel idejen Anconara, 3 mérföld. Ez alkalmas varos az tenger mellet fekszik, szep erőssegeis vagion, az mint hogy derék s' nevezetes portussa.

Die 15. ugian ot maradtunk Anconaban, nagy szél lévén ellenünk.

Die 16. megh indulván érkeztünk estvere Catholicara, 50 mérföld.

Die 17. delre Reminere, szelünk nem lévén, it köllöt ez nap maradtunk. Szep varos ezis, 25 mérföld.

Die 18. estvere Ravennahoz közel egy vendégfogadoban, 35 mérföld.

Die 19. az hajosink neki ereszkedvén az derék tengernek, es erőssen megh haniván bennünket az habok, érkeztünk estvére Chiogla nevü varosban, mely imar a velenczéseké.

Die 20. az canalison mentünk Padua fele, Dolo nevü helnel szállottunk megh estvere, 15 mérföld.

Die 21. reggel Paduában, 16 mérföld, az hol devotionkat el vegezvén es az canalisnak ereszkedven, estvére Velenczeben, 25 mérföld.

Die 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29., ott kesvén es neha neha az varosban ki setálván, job részét, derekassabb uczeit, piarczit neztük megh.

Die 30. ugy mint in festo Ascensionis, derek solemnitasok lévén, ugy mint az meli nap szokas szerent el iegzik(!) magoknak az tengert, hajokon, galliakan ki menvén, es egy giürüt vetvén bele. Mijs egy piotan, az herczegh pedig az előb megh irt Bucentoro nevü gallián ki menvén az derék tengerre, mindgiárt csak Molmoco nevü pactus erősséghez közel, az Szent Márk giürüjevel, melliet egy szinegen bocsát ala, más giürüt vet be, s' föl huzzá meghint az Szent Márk giürüiet, s' ugy meghint. Megh tervén Szent Miklos nevü szentegyházban ment be. Azomban szokas szerent az canalison mentül sebesebben lehet, ugy mennek az hajok föl s' alá, az ki jobban mehet, s' mentül szebben lehet, megh ékessétik az hajokat valamigh meghint vizsha nem jön az herczegh. Del után vagion mindenkor ez nap Murán nevü helnel, az hol egiebarant mind csak övegh jártók s' halaszok lagnak, ennyhány palatiumokon kívül, szep mulatságh, az canalis

nem lévén ighen széles, föl s' ala járnak az hajok, egy hid alatt el kölven mindenkor menny, s' mentül sebesebben lehet, az meli hidnál gyakran ugy öszve szorulnak, hogy sokaigh egy hajo sem mehet által. Itt semmi respectus nincz, sem urra, senkire, csak az ki hajoja sebesebben mehet, mennien az, mint mehet. Derék herczegh ember hajójában ütközzékis, egy szót sem szol, s' csak ugyan eő vallia az kárt. Ide mijs ki mentünk azon piotan, hat evezővel etc.

Die 31. spaniol követnel audientiaja lévén, indultunk megh egy piotan Mestrire, 17 mérföld.

Die 1. Junii megh indulván egy lantkoczin érkezünk ebedre Trevisora, 10 merfold, estvére Coniano. Alkalmas varos, 15 merfold.

Die 2. delre Sarel nevü varosban, 15 merfold, estvére Sant Dominico faluban, 15 merfold.

Die 3. Sant Tomaso nevü helre, 12 merfold, estvére Vencon nevü varosban, 13 merfold.

Die 4. ebedre Rezvita, 10 merfold, estvere Pontevára. Ez város, meli ugian határozza eő fölséghe tartomániaat az velenczesek jóságátul. Fele eő felsegheje s' Carinthiaban vagion, más fele pedig az velenczeseké. Itt az olasz merfoldek el végeződtek.

Die 5. delre Tarbes nevü mező városban, 2 merfold, estvere Brlestein. Ezis mező varoska, 2 merfold.

Die 6. delre Villacumra, 2 merfold. Ez derék varosa Carinthianak. Estvere Feldkirchenben. Ezis varos, 3 merfold.

Die 7. delre S. Teic, 3 merfold, estvere Hirt nevü faluban, 3 merfold.

Die 8. Neimark nevü mező városban, 3 merfold, estvere Hunczsmark nevü mezo városban. Ezis 3 merfold.

Die 9. ugy mint az aldot Pünkösd napian deligh ot lévén az mise kedvéért, del után mentünk Knikenfedre. Ez varos. 5 merfold.

Die 10. mise után delre Leobium városaban. Ez szep varosoczka, szintén az Mura mellet, vagion alkalmas várás, 4 merfold. Estvere Prukban, 2 merfold.

Die 11. azonkeppen mise utan mentünk ebedre Kriegl nevü mező városban, 4 merfold, estvére Mernischlagh, 2 merfold.

Die 12. ebedre Klokniczra, 3 merfold, estvere Uyhelben, 3 merfold.

Die 13. Szaiberdorffra ebedre, hála Istennek.

Batthyány Kristóf levelei

1. Bécs, 1657. október 24.

Alazatos szolgálatomat aianlom Nagyságodnak
mind nekem szerelmes Atyam Uramnak,

Alkalmatasagom adatot, nem akaram el mulatni, hogy Nagyságodnak
kislevelemel neszolgalnek, s Nagyságod egesege felől ne ertekeznek. En az
Nagyságod szolgálatyara megh Istenek hala io egesegeben vagyok, az mely
io egeseget Nagyságodnakis Istentül kivanom megh adatni. En imar rövid
nap el kerülek az Imperiumba, s ha tudnam, hogy Nagyságodnak valami
alkalmatlansagara vagy neheztelesre nem volna, megh előb, hogy sem el
indulok, el menek edgy napra Nagyságod szolgálatyara, s Nagyságod atyai
szereteteben agyanlonám mogamat, s Nagyságodtul buczut s boczanatot
venek, ha Nagyságodnak mit vetetem volna, Nagyságod nekem megh
boczatana kedgyes atyai szeretetevel, mert nem tudya az ember, mely
ora szerentzetleneb az masiknal, idegen orzagbon kivaltkepen, en pedigh
Nagyságodnak mindenkor holtig engedelmes fia akarok maradni, noha en
ezig sokat vetetem Nagyságod elen s haragitatom Nagyságodat, az kit
nem eczer megh bantom, hanem sok ezerzer, de az ki voltis, ki ifu es
gyermeki ezem által eset, s ki pedigh roz emberek tarsasaga miat, ki
pedigh magom tudatlansagabul. Enis imar naponket megh öregzem, s
megh esmerem benem gonosagimat. En Nagyságodtul, mind szerelmes
Atyamuromtul minden atyai boczanatot varok, s azan Nagyságod atyai
productioban aianlom magomat, s Nagyságodtul paranczolatot varok,
mit kölesek czelekednem. Ezigis tudom tartoztam volna az Nagyságod
szolgálatyara meni, de tudya Nagyságod, hogy nem vagyok magam sza-
batczagaban, de mind azon által, ha Nagyságod Rohonczon let volna,
mikor Niczken voltam, el mentem volna az Nagyságod szolgálatyára. Ezek
utan eltesse Isten Nagyságodat sokaig az mi olt almunkra.

Datum die 24. Octobris Anno 1657.

Nagyságodnak engedelmes fia
megh elek
Batthyani Christoff

2. Linz, 1657. november 16.

Alazatos szolgálatomat aiamlom Nagyságodnak
mind nekem kedves Atyam Uramnak,

Mi Istenek hala az Nagyságod szolgálatyara szinten most öt orakor érkezünk ide Linczre io egesegeben, s' engedye Isten, hogy vihessük ez túb utainkatis io egesegeben, hogy mikor latvan Nagyságodat, lathossuk io egesegeben, szibül kivanom. En Nagyságodnak most megh semi olyas hirt nem irhatok, mivel még nem igen sok derokos városokon iüttünk által, de mihent valami olyas hireink leznek, megh irom Nagyságodnak. Nagyságod meltoztassek az aszont ő nagyságot es hugom aszont és öczem uramat közenteni. Ezek után eltesse Isten Nagyságodat io egesegeben.

Datum Lincz die 16. Novembris Anno 1657.

Nagyságodnak engedelmes fia
még elek
Batthyani Christoff

3. Frankfurt, 1657. december 11.

Alazatos szolgálatomat aianlom Nagyságodnak
mind nekem szerelmes Atyam Uramnak,

Tegnapelőt vettem Nadosdy uram ő nagysága levelet, melyben irya ő Nagysága, Nagyságod még io egesegeben valo letet, melyen szivem szerint öröltem, s' kivanom Istentül toab valo io egesegetis Nagyságodnak. En Istenek hala megh io egesegeben vagyok az Nagyságod szolgálatyara, s' szerenczessen érkeztem ide Frankofurtumba, es az maguncziai electoris nagy bezületel latot, s' keczeris nalo ebeden, sok io akarattal volt hozam, az danai(!) kiraly követenelis voltam eczer, s' azis io szivel latot, s' nagy udvarisagal volt hozam, s' epen az aitoigis kesert ala, masnap pedigh maga fiatis latogatni költe hozam. Lubkovicz herczegis minden io attyafisagat mutatya hozam. Most semi hirt nem tudok megh Nagyságodnak az kiraly electioja felől irnya, mivel it még semi bizonyost nem tudnak. Az fronczuk egyebarant igen elenzik, nem tudom mi lez megh iövendöben belöle, ninczis töb elector megh it az edynél. En Istenek segetczégébül hónap megh indulok Roma fele, és mikor látom Nagyságodat, lathassom io egesegeben.

Az aszonnak ő nagyságának es hugom asszonnak méltotzassek Nagyságod alazatos szolgálatomat mondani. Ezek utan eltesse Isten Nagyságodat.

Datum 11. Decembris Anno 1657.

Nagyságodnak engedelmes fia
Batthyani Christoff

4. Köln, 1657. december 23.

Alazatos szolgálatomat aianlom Nagyságodnak mind
nekem szerelmes Atyam Uramnak,

Kedvessen s nagy örömel vettem az Nagyságod levelet, és hogy megh Istennek hala io egesegeben van Nagyságod, mely io egesegeben tartcza Isten Nagságodat tovabis, szibül kivanom. Enis megh Istenek hala io egesegeben vagyok az Nagyságod szolgálatyara, s adya Isten, mikor latom Nagyságodat, lathassam io egesegeben. Mast Nagyságodnak semi uj hirt nem irhatok, mivel semi olyast nem halok it, es en Istenek hála szerenczessen erkeztem ide Coloniaban az Nagyságod szolgálatyara, es sok szep alapatokat latom it. Az Nagyságod levelébül aztis irtem, hogy Nagyságod neminemő jedzest vet el, az mit en vasarlotam volna. En egyebet nem tudok, hanem hogy Beczben vettem volt valami harom vagy negy par piztolt, de megh akar mindyart, mikent Pragabul megh iötem, és azoknak voltam mégh ados az araval, mastanaban nem tudok semitis, az mit vasarlotam volna, s ne adgya Isten, hogy Nagyságodat valami derakas adosagban hoznam, mert czak legh kisseb dologbanis nem akarnek Nagyságod elen veteni, s' ebenis, ha Nagyságodnak valami neheztelesse volna ream, kerem Nagyságodat alazatossan, Nagyságod ream ne neheztelen, többzer ilyen se törtenyék tőlem, s' ebenis boczanatot varok, de ennek utana mégh czak legh kisebis nem fogh történi Nagyságod hirenekül, s' tudom ezt az edgy vétkemetis megh boczatya Nagyságod, az mely tudatlansagbulis eset. Ezek utan az Nagyságod atyai kegyesege ala ayanlom magamat. Az aszonnak ő nagyságának es hugom aszonnak s öczém uramnak méltotzassek Nagyságod szolgálatomat mondani.

Datum Coloniae 23. Decembris Anno 1657.

Nagyságodnak engedelmes fia
mégh el
Graf Batthyani Christoff

5. Köln, 1658. január 1.

Alazatos szolgálatomat aianlom Nagyságodnak
mind nekem szerelmes Atyam Uramnak,

Nagyságod 9. Novembris irt levelet nagy kedvessen vettem s' abul
megh ertven Nagyságtok mégh io egészben valo létet, kin szivem sze-
rint öröltem, s kívánok Nagyságtoknak szerenczes ui eztendőt, s adya
Isten Nagyságtoknak sok ui eztendőket io egesegben megh erni. En
Istenek hala mégh io egészben vagyok az Nagyságod szolgálatyara. Mast
semi ui hirt nem irhatok Nagyságodnak, hanem szomboton az naiburgi
herczeghez mentem volt ined Coloniabul, az ki nagy szeretettel volt hozam,
s Nagyságodatis sokat emlegete, hogy menyi io akarattal volt Nagyságod
Magyar Országban hozaya, hogy megh nem tudya Nagyságodnak szolgálni,
es minden ebéd es vaczora fölöt az Nagyságod egesegere ivot. Megis
aiándekezozt edgy szép par piztolyal, az kinek mégh masat nem latom
se Beczben, se masut, az kik olyan formak letek volna. Es hetfön megh
visza kölet iönem, mivel nem iavalata, hogy tovab menyek, mivel igen
foztogatnak az franczusok, es maga hintaian es hat szekeres lovain hozatot
viza Coloniába, és ined imar viza fogok terni Augsburgba es Salczpurgba,
oned talan Olaz Orzag feleis köl menem, Nadosdi uram akaratyabul, azert
Nagyságodnakis megh akartam irna, de ha ugyan Olaz Orzagba el köl
mennem, Ugyvar(!) feli fogok ki iöni az Nagyságod szolgálatyara. Ezek utan
Isten tartcza Nagyságodat io egesegben eben az ui eztendőben, s adya Isten
Nagságoknak sok ui eztendőket megh erni. Az aszonnak ő nagyságanak
es öczém uram es hugom aszonnak méltotassek Nagyságod alazatos
szolgálatomat mondani, s' kivanok ő nagyságának es ő kegyelmeknek sok
ui eztendőt io egesegben megh erni.

Datum Coloniae die 1. Januarii Anno 1658.

Nagyságod engedelmes fia
megh el
Batthyani Christoff

6. Velence, 1658. február 21.

Alazatos szolgálatomat aianlom Nagyságodnak mind
nekem szerelmes Atyam Uramnak,

En Istennek hala io egesegben érkeztem ide Velenczebe az Nagyságod szolgálatyara tegnap estve, s valoban igen teczik, s nem hizem, hogy az egez vilgon massa legyen. Czak edgy keveset mentem volt ma setalni az varosban, de többet s szeb alapatokat latom, hogy sem az egez előbeni utamba. Szent Mark piorzczanak hinok edgy piorzczot iten, ugyan az az derék piorzcz eben az varosban, de nem lathatni annak masat, akar hova menyen az ember, es ot minyart az tenger előte van, Isten tudya hova nem lathatni, és szantolan sok hoyok es galyak vonnok ot az part melet. Az mi szalasunkrulis nem iözök az sok hajokat nezni föl s' ala jarni, es a varoson, ha akarunk zaronon jarni, jarhatunk, ha pedigh hayon, azonis szinten ugy jarhatunk. Mindenkor vannak a féle hayok az hazok előt kezen, csak ra ölyen az ember, valahun az varoson megh unya az ialog iarast. Ugy megh szoktam az vizen jarast es tengeren, mindha czak szaronon iarnek. Megh gyönörösege sebnek tartom az varoson hagyon(!) iarni, hogy sem szaronon. Örömet többet irnek Nagyságodnak az it való állapotok felöl, de mivel czak tegnap érkeztem, mégh nem lathatom mind, az mi it latni valo, hanem az iövendő postan esmet irok Nagyságodnak, s Isten segetczegebül magamis röved nap megh latom Nagyságodat, s kivanom akar lathossom Nagyságodat io egesegben. Az asonynak ő nagyságának, öczem uramnak es hugom aszonnak meltoztassek Nagyságod alazatos szolgálatomat mondani.

Datum Venecia die 21. Februarii Anno 1658.

Nagyságod engedelmes fia
megh elek
Grof Batthyani Christoff

Kristóf Batthyány's Reisen in Europa 1657–1658

Kristóf Batthyány war zur Zeit der Reise der 25jähriger Sohn eines der bedeutendsten Hochadeligen im königlichen Ungarn. Das veröffentlichte ungarische Itinerar stellte er anhand der Aufzeichnungen, die ein adeliger Diener seiner Begleitung abgefasst hatte, zusammen. Der ins Deutsche Reich und in italienische Gebiete fahrende Batthyány (die Reiseroute siehe auf S. 60) nahm an einer diplomatischen Mission teil, pilgerte, erweiterte seinen Bekanntenkreis und seine Kenntnisse.

Über den diplomatischen Charakter seiner Reise erfahren wir aus seinem Tagebuch wenig: er setzte bloss die Tatsache der Verhandlungen, eventuell ihre Äusserlichkeiten fest, da er an ihnen nicht anwesend sein durfte. Die für die Pilgerfahrten der Zeit kennzeichnende Reliquienschau und die an bestimmten Reisestationen (z. B. in Padua, Rom, Loreto) absolvierte „devotio“ werden schon öfter erwähnt. Die Besonderheit und der Hauptwert des Itinerars bestehen aber darin, dass es die Schauplätze und die Geschehnisse genau aufzählt, mit beigefügter Meinungsäusserung die verschiedensten Sachen beschreibt: Landschaft; Bau- und Kunstdenkmäler; Musikhören und Operbesuche; Arsenale, Bildersammlungen und Bibliotheken; kunsthafte Gärten; Reitschulen; Charakteristika von Festungen; Regierungsangelegenheiten; Faschings- und Pfingstbräuche in Venedig und allerhand Kuriositäten. Die Beschreibung ist hie und da eigenhend, aber nie Wiederholung von Reisebücherangaben. Anschliessend veröffentlichen wir einige Briefe, in denen Kristóf Batthyány seinem Vater über seine Reise berichtet.

Felelős kiadó: Kristó Gyula
Készült a Váci ÁFÉSZ Nyomdájában
ISBN 963 481 644 4
ISSN 0238-79 49